
2 Sövidék

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

IV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM 2012.NOVEMBER

Hathavonta megjelenő kulturális folyóirat.

A szerkesztőség a Teleki Oktatási Központ keretében működik.

Főszerkesztő: Szolláth Hunor

Szakmai tanácsadó testület:

Dr. Poráczky Rozália, aligazgató, Központi Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár
Bereczki Gyöngyvér, tanár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
Ferenczi Szilárd, történész, Kolozsvár
Kuti Botond, képzőművész, Kolozsvár
Siklodi Zsolt, képzőművész, Szováta

Levelezési cím: Fülemlé utca 13. szám, Szováta, 545500, Maros megye, Románia.

e-mail: sovidekfolyoirat@yahoo.com

Telefonszám: 0040-745-904-473.

Honlap: www.prosovidek.ro

Grafikai szerkesztés: Siklodi Zsolt

Tördelés: Deák Zsolt

Korrektúra: Székely Anna

Szöveg digitalizálása: Fülöp Rita

A lapszámot Szováta tematikájú képes levelezőlapokkal illusztráltuk

© Sóvidék szerkesztőség, Szerzők.

ISSN: 2066-0146

A lapszám megjelenését támogatta:

Teleki Oktatási Központ

<i>Ajánló</i>	5
<i>Forrás</i>	
Fekete Árpád: A Sófalvi Illyés Lajos Általános Iskola története IV.	6
Moldovai Attila: Fülöp Ferenc lelkész életrajza (Forrásközlés)	17
Szekeres Lukács Sándor: A sóvidéki lázadás 1919 tavaszán (1919. március 29-április 6.) II.	14
Szolláth Hunor: Szováta tematikájú képeslapok a „kis magyar világban”(1940-1944)	32
Márton Béla: Borbély Gyula áldásos tevékenysége Szovátán	38
Zepezsaner Jenő: Szováta, egy sikertörténet a Monarchiában II.	43
<i>Művek, mesterek</i>	
Bandi Dezső: Szováta népi díszítő- faragó kultúrája	46
<i>Zöld sávok</i>	
Horváth István: A Sóvidék és a Parajdi kőszételep geológiai és földrajzi feltárása II.	48
<i>Lelkek, göröngyök</i>	
Ambrus Lajos: A magyartanár (Novella)	52
Ráduly János: Hetvenöt, Szavak, Hegyek, Melinda (Haiukuk)	58
Fazakas Attila: Képeslap útközben. Ráduly Jánosnak (Vers)	59
<i>Horizont</i>	
Márton Béla: Híres kulacsokról és céhekről	60

Tolthegy

- Oniga Erika: Istenfélő pogányok (Józsa András: Az ősmagyar vallás emlékei a Székelyföldön. Marosvásárhely – Szováta, Mentor Kiadó – Firtos Művelődési Egylet, 2011.) 64
- Sófalvi András: A Kárpát-medence rovásfeliratos emlékei a Kr. u. 17. századig (Erdélyi István – Ráduly János: A Kárpát-medence rovásfeliratos emlékei a Kr. u. 17. századig. Budapest, Masszi Kiadó, 2010., 138. old.) 66

Ajánlás

Napjainkban a média, a közélet a gazdasági válságtól, politikai látszatcsatározástól, valamint egyes, akár magas rangú személyek szellemi válságától – azaz plágiumbotrányba keveredésétől – hangos. Az anyagi fedezetet a gazdasági válság ellenére, mely nyilvánvalóan lapunkat is érintette, sikerült biztosítani, ennek következményeként megjelentetni őszi számunkat. És bízunk abban, hogy szerzőink sem kerültek válságba, nem kényszerültek mások szellemi termékét eltulajdonítani, hanem saját kutatásukat, alkotókészségüket használták fel szövegeik megírásánál.

A vélt vagy valós és a legkülönbözőbb fajtájú válságok a folyóirat munkacsoportját egyéb feladatoktól sem tudták, tudják eltéríteni. Folytatódnak a felvállalt szakmai tevékenységek, kutatási projektek fejeződtek be, újakra kezdtünk. Hűek maradtunk szerzőinkhez is, hiszen a 75 éves Márton Béla, Fekete Árpád, és a 85 éves Derzsi Ferenc tiszteletére helytörténeti konferenciát szerveztünk.

A kezdetekben felvállalt politikamentesség sem hagy kívánnivalót maga után lapunk hasábjain, hiszen nemcsak hogy nem érintjük kiadványunkban e napjainkban igen kényes témát, de szerzőinket sem a politikai hovatartozás alapján válogatjuk meg, egyszóval nem cenzúrázzuk kiadványunkat, mint ahogy teszik azt különböző napi, vagy akár havonta megjelenő kiadványok életterünkben! És ehhez még azt a jól ismert mondatot sem kell használnunk, miszerint a szerzők véleménye nem feltétlenül tükrözi a kiadó véleményét...

Újfent reméljük, hogy sorrendben a nyolcadik számunk ismételt elnyeri olvasóink tetszését. Ezzel a bizakodással ajánljuk novemberi lapunkat olvasásra!

Kelt az Úr 2012-ik esztendejének Szent András havában.

Szolláth Hunor
Főszerkesztő

FEKETE ÁRPÁD

A Sófalvi Illyés Lajos Általános Iskola története IV.

Kulcsszavak: *S. Illyés Lajos iskola; oktatáspolitikai; 1-es számú általános iskola, 1-10 osztályos iskola*

Az 1984-85-ös tanévben így alakultak az osztály- és tanulólétszámok: I. A-B: 74, II. A-B: 81, III. A-B: 76, IV. A-B: 67, V. A-B: 76, VI. A-B: 72, VII. A-B: 77, VIII. A-B: 41, IX. A-B: 37, X. - 37. I-VIII: 564, IX-X: 74. Összesen: 638. Ha megfigyeljük a IX. A-B és X. osztály létszámát mindenikben 37-37 tanuló van és mégis csak a IX-ben engedélyezték a párhuzamos osztályokat. Iskolánk történetében a 638-as létszám jelentette az eddigi rekordot. Ezt csak az 1987-88-as tanév osztálylétszáma haladta meg. Akkor is 17 osztály létezett.

Az 1985-86-os tanévben újból nem indul IX. osztály. Városunkból és a környező falvakból a tanulók inkább az elméleti, a szaklíceumi és a szakiskolai oktatás felé orientálódtak, ahol a tizedik osztály elvégzése után is biztosítottabb a továbbtanulási és szakképzési lehetőség. Ezt bizonyítja, hogy iskolánkban már csak kétszer, egy év kimaradással indul IX. osztály. Ebben a tanévben a X. osztály kivételével mindenik párhuzamos, két-két osztály létezik a következő tanuló létszámokkal: I. - 73, II. - 72, III. - 83, IV. - 74, V. - 65, VI. - 75, VII. - 71, VIII. - 77, X. - 33. Összesen I-VIII. - 590, X. - 33, I-VIII. és X. 623.

Az 1986-87-es tanévben is a IX. osztály kivételével mindenik párhuzamos. Osztálylétszámok: I. - 72, II. - 76, III. - 71, VI. - 85, V. - 75, VI. - 64, VII. - 75, VIII. - 71, IX. - 45, összesen I-VIII. - 589, IX. - 45, I-IX. - 634. Ilyen nagy létszámú osztályllyal nehéz volt dolgozni. Az iskola történetének oktatásra vonatkozó eddigi adatai közléséért a legfontosabb forrásanyagomra, az Iskolai Évkönyvre támaszkodtam, azonban a dokumentum betelt a továbbiakban az osztálynaplókat, az anyakönyveket és a jelenléti naplókat használtam az anyaggyűjtéshez.¹

Az 1987-88-as tanév adatainak közlésével azt szeretném igazolni, hogy a nagy létszámú osztályok mennyire gátolták az oktatás előrehaladását. Az iskola történetében ebben a tanévben volt a legtöbb osztályismétlő, a legtöbb kimaradt és eltávozott, szám szerint 9. Megfigyelhető, hogy az osztályok mindenikében 40 vagy

annál több tanuló volt. Az osztálylétszámok szerint a 17 osztály helyett, ha 25-ös átlagléttszámokkal számolunk, több párhuzamos osztály is alakulhatott volna. Íme, az osztálylétszámok: I. A: 37, I. B: 37, II. A: 36, II. B: 36, III. A-B: 39, IV. A-B: 36, V. A-B: 43, VI. A: 37, VI. B: 39, VII. A: 34, VII. A: 31, VIII. b: 37, VIII. - 37 X. - 41, Összesen: 597, X. 46, I-X. - 643. Ma különösen elgondolkodtató hogy lehetett ennyi tanulót 17 osztályba begyömészölni. Ha a fenti átlagos 25-ös létszámmal számolnánk 22 osztálynak kellett volna léteznie ebben a tanévben. De hát mindig fontosabb volt az államkasszát óvni, mint az oktatásra áldozni. Az 1988-89-es tanév se hozott kedvezményt a nagy létszámú osztályok kettéosztásának lehetőségében. Domokos Johanna fiatalon kinevezett tanítónő két tanulóval több, 39 elsőssel kezdte a tanévet, mint Nyulas Judit az előző évben. Osztálylétszámok ebben a tanévben: I. A-B: 77, II. A-B: 72, III. A-B: 68, IV. A-B: 78, V. A-B: 72, VI. A-B: 85, VII. A-B: 76, VIII. A-B: 65, IX. - 37. Összesen: I-VIII. - 593. XI. - 37. Ha a megengedett 25-ös létszámmal lehetett volna dolgozni 25 osztálynak kellett volna működni ebben a tanévben, de csak 17 volt az engedélyezett. Ebben a tanévben érdekesnek tartom elemezni a számok tükrében a tanulókra vonatkozó adatokat, amelyek az oktatásban bekövetkezett válságra utalnak: a tanév folyamán iskolánkba jött 14, elment 14, javító vizsgára utasított 32, valamint 7 tanuló ismétlő maradt. Ez negatív rekord az iskola történetében. A IX. osztályra vonatkozó adatok a legszembetűnőbbek, amelyekből arra következtethetünk, hogy a szülők keresik gyermekeik számára a biztonságos jövőt, a továbbtanulási lehetőséget. 5 tanuló jött, 6 elment, 1 ismétlő maradt a tanévben.

Az 1989-90-es tanév is ugyanúgy indult, mint az eddigiek. Nagy létszámú osztályokkal kezdtünk. Érdekes megfigyelni, hogy a legkisebb létszámú osztály a II. A. volt 34 tanulóval, melynek tanítónője Szenkovics Mária román-magyar szakos tanárnő volt. Az I. A-B, II. B, III. A., IV. B., osztályok egyaránt 35-35 tanulóval az V. A. és a X. 36-al, a III. B., IV. A., VI. A., és VIII. A. 37-el, a VIII. B. 38-al, az V. B., VI. B., VII. A. 39 tanulóval indult. A tanulók összlétszáma 625 volt. A legrövidebb tanévben mindössze 1 tanuló maradt ismétlő. A megrendezett cirkusznak titulálható forradalom miatt a második évharmad egy hónapos késéssel kezdődött.²

Az 1983-84-es tanévtől látványosan folytatódik az őrségváltás a tanügyi testületben, melyet végig követhetünk, ezúttal egyelőre csak 1989-90-es tanévig. Mind a tanítók, mind a tanárok, akár az oktatómesterek névsorában, összetételében változások történtek. A régieket áthelyezéssel, kinevezéssel vagy megbízott óraadó tanerőkkel sikerült pótolni, helyettesíteni. Az I. B. osztályt Domokos Ilona, a IV. A-t Márton Erzsébet, a gyakorlatot Katona György és Domokos Attila, a földrajzot a VIII.-ban Kuti Ilona, a testnevelést az V. A-ban Kacsó Rozália tanítja, Sebe Zoltán a matematikát a VIII. B-ben és C-ben. A fizikát, az anyagismeretet, a technológiát, a mechanikát, a szilárdságtant, a géptant a IX.-ben oktatja, Nagy Erzsébet a

magyart, a kémiát, a földrajzot, a testnevelést és a politikai ismereteket tanítja. A következő tanévektől is új nevek jelennek meg a tanerők névsorában: Szász Ildikó, Gub Rozália, Kacsó Magdolna, Péterfi Károly, Orbán Sándor, Gulyás Ildikó, Gulácsi Ida, Hársan Monica, Kopacz Enikő Zsuzsánna, Zombori Melinda, Geréb Éva, Nyulas Judith, Márton Katalin, Nagy Klára, Mihály Blanka, Mátyus Melinda, Fazakas Ilona, Ivácson Anna, akik rövidebb- vagy hosszabb ideig tanítottak iskolánkban.

Iskolánk történetében az 1989-90-es tanévvel befejeződött egy közel két évtizedes időszak, többé nem tíz, hanem csak újból VIII. osztályos Általános Iskola lett a neve. Értékelve a IX-X osztályokban folyó oktató- nevelő tevékenységet, arra a következtetésre juthatunk, hogy az alap gyakorlati- és elméleti tantárgyakat tanító tanerők, Bodó Lajos, Sebe Zoltán és Orbán Sándor- annak ellenére, hogy katedráik mozaikszerűen 5-6 tantárgyból tevődtek össze, nehéz, de elismerésre méltó munkát végeztek, megfelelő szakmai- gyakorlati felkészültséget biztosítottak tanulóiknak, tanoncaiknak, inasiknak.

Az 1989-90-es tanév befejezésével arra gondoltunk, hogy véget ért egy, az oktatásban megújulásra váró, eddig nem minden igényt teljesítő „világ”. Nem egészen így történt. Csak a szépre emlékezve a folytatásban a hátramaradt 22 év oktató-nevelő tevékenysége következik, amelyben főleg az intézmény eredményes munkája kerül értékelésre, terítékre. Nem hagyhatom figyelmen kívül azonban a „nemzet napszamosainak” panaszát, azt hogy a következő 22 esztendőben se élhetnek felszabadultan, mert ebben a több mint két évtizedes időszakban sem történt különös, szinte semmilyen tartalmi, esetleg csak strukturális változás. A tanügyi testület ma a szinte elviselhetetlen, megoldatlan, bürokratikus melléktevékenységre, a rengeteg irodai papírmunkára panaszkodik, de még ennél is sralmasabbnak véli, az ún. felvilágosult, a számítógép-függő tanulók viselkedésére vonatkozó „magánszabályok”, az iskolai rendszabályzatban létező paragrafusok fegyelemre vonatkozó előírásainak be nem tartását, elviselését, elkönnyvelését. A hön várt változás egyelőre csak az osztályok kötelező létszámának csökkentési lehetőségében jelentkezett, ugyanis 25 tanulóval is lehetett osztályt indítani. Így mindössze a II. A. és B. osztályokban volt 34-34 tanuló. Megfigyelhető, hogy a 3 harmadik osztály 68 tanulóval, A-B-C osztályokban is működhetek.

Az 1990-91-es tanév osztálylétszámai: I. A: 25, B: 26, II. A-B: 34, III. - 24, B: 26, C - 18, IV. A: 26, B: 25, C: 25, V. A-B-C: 25, VI. A-B-C: 25, VII. A-B-C: 27, VIII. A-B-C: 26, a 622 tanuló 22 osztályban járt. Érdekes összehasonlítani ezeket a számokat az 1983-84-es tanév osztály- és tanuló létszámaival. Akkor 627 tanuló 16 osztályban tanult. Ebben a tanévben 632 tanuló, 22 osztályban tanult. Ebben a tanévben 10 új tanerő érkezését köszönthette a tanügyi testület: Szabó Izabella, Pataki Katalin, Kádár Ágnes, Hajdu Imre, Józsa Ágnes, Kovács Rozália, Kacsó Rozália, Szenkovics Mária, Török Imre, Kacsó Magdolna.

Az 1991-92-es tanév 21 osztállyal indult. a tanulók hárombetűs jelzésű osztályokban a IV.- től a VIII.- ig, míg az I-III. csak párhuzamos A-B-vel jelzett osztályokban tanult. Osztálylétszámok: I. A-B: 56, II. A-B: 56, III. A-B: 64, IV. A-B-C: 67, V. A-B-C: 82, VI. A-B-C: 75, VII. A-B-C: 71, VIII. A-B-C: 75, I-IV. - 243, V-VIII. - 303, I-VIII. - 546. Az osztálylétszámokban eléggé látványos, az előző tanévhez viszonyított csökkenés (86 tanuló). Ebben a tanévben egy új tanerő érkezett, a földrajzszakos Pilbák Enikő Ildikó.

Az előző évben bekövetkezett változás rossz hatással volt a tanulók mozgásterettségére és a tanulás iránti motiválásukra. Elment 7 tanuló, jött 3, kimaradt 4, ismétlő 7. A tanulók „szabadelvűsége” a nem tanulásban, a pontatlanabb óralátogatásban, az iskolából való kimaradásokban, a fegyelem meglazulásában és az egyenruhának való hadüzenetben nyilvánult meg.

Az 1992-93-as tanévben folytatódott az osztályok számának csökkenése 21-ről 19-re. A szülők munkahelyének növekvő gondjaival az ideiglenes vagy végleges külföldre távozásával összefüggésben 12 tanuló távozott iskolánkban. Az ismétlő tanulók száma 7-ről 6-ra csökkent az előző évhez viszonyítva. A javítóvizsgára maradt 34 tanuló csak rontja a tanévi statisztikát. Osztálylétszámok: I. A-B: 56, II. A-B: 54, III. A-B: 57, IV. A-B: 67, V. A-B: 70, VI. A-B-C: 71, VII. A-B-C: 73, VIII. A-B-C: 68. Összesen: I-IV. - 234, V-VIII. - 282, I-VIII - 516. A tantestületet új nevek egészítik ki: Geréb Éva, Németh Éva, Török Imre és Szilágyi Csaba.

Az 1993-94-es tanévben tovább folytatódik a tanulók létszámának és ebből következően az osztályok számának csökkenése is. A múlt évhez viszonyítva egy osztállyal és harminc tanulóval kevesebben jártak iskolába. A 18 osztályba 486 tanuló tanult, a következő megoszlásban: I-IV. - 213, az V-VIII. - 273, összesen 486. Az I. osztályt Dan Éva, a vallást Antal Sándor és Rózsa Gáspár tanítják, katedra kiegészítésként a biológiát pedig Márton Enikő. A tanév folyamán 11 tanuló távozott. Ebben a tanévben kerül sor az új igazgatónő kinevezésére, Kovács Rozália személyében.

Az 1994-95-ös tanévben már csak a nyolcadikok működnek három osztállyal. Érdekesnek vélem, hogy a tanév folyamán a 17 osztályból mindössze egy új tanuló érkezett, de 7 távozott más iskolába. Aránylag magas a pótvizsgázók száma: 38, ismétlő azonban csak 3. Új nevek jelennek meg a tanügyi testületben. A vallás-erkölcsi nevelést Mihály József és Sebesi Ildikó végzi, biológiát és földrajzot Bakó Csongor tanít, a gyakorlatot és a német nyelvet pedig Mándoki Márta oktatja. Új tanítónő Sebe Ágnes, iskolánk egykori tanulója a II. A. osztályt tanítja. Osztálylétszámok: I. A-B: 52, II. A-B: 50, III. A-B: 52, IV. - 51, megfigyelhető, hogy ennyire arányosak soha sem voltak az osztálylétszámok, mint ebben a tanévben a I-IV. osztályban. V. A-B: 57, VI. A-B: 62, VII. A-B: 63, VIII. A-B-C: 67. A csökkenő tendencia tovább tart. A múlt évhez képest 32 tanulóval van kevesebb iskolánkban.

Az 1995-96-os tanévben csökkent a tanulók mozgására, eltávozására vonatkozó számadatok mutatója. Mindössze három tanuló jött és ugyanannyi távozott. Érdekes azonban, hogy a javítóvizsgás tanulók száma az utóbbi időben majdnem azonos. Ebben a tanévben is akárcsak a következőben 35, viszont 11-re nőtt az ismétlők száma. Mindenik osztály párhuzamos. Csak két osztály működik 30-as létszám fölött a VIII. A. és VIII. B. Osztálylétszámok: I. A-B: 50, II. A-B: 58, III. A-B: 48, IV. A-B: 52, V. A-B: 49, VI. A-B: 53, VII. A-B: 62, VIII. A-B: 62, összesen: I-IV. - 208, V-VIII. - 226, I-VIII. - 434 Ebben a tanévben a fizikát Laczkó Katalin, a kémiát Józsa András, míg a földrajzot Nagy József Elek tanítja.

Az 1996-97-es tanévben egyetlen tanuló se érkezett más iskolából, azonban 7 távozott, viszont a javítóvizsgázók száma ugyanannyi (35). Különös, hogy 59 tanulóval engedélyezik három első osztály indulását, melyeket Szabó Izabella, Kovács Mária Magdolna és Gub Rozália tanítanak. A református tanulók valláserkölcsei nevelését Bacsoni Sándor lelkész végzi, a gyakorlatot Fekete Barnabás, a földrajzot Gáll Botond, míg a vegytant Márton Enikő tanítják. Osztálylétszámok: I. A-B-C: 59, II. A-B: 49, III. A-B: 55, IV. A-B: 48, V. A-B: 51, VI. A-B: 49, VII. A-B: 53, VIII. A-B: 59. Összesen: I-IV. - 211, V-VIII. - 212, I-VIII. - 423.

Az 1997-98-as tanévben folytatódik a tanulólétszámok látványos csökkenése. A 17 osztályban mindössze 402 tanuló tanul a következő osztálylétszámokkal: I. A-B: 45, II. A-B-C: 58, III. A-B: 46, IV. A-B: 54, V. A-B: 50, VI. A-B: 49, VII. A-B: 46, VIII. A-B: 54, összesen: I-IV. - 203, V-VIII. - 199, I-VIII. - 402. Ebben a tanévben a katolikus hitoktatást Jánosi Gellért végzi, a fizika és kémia katedrára Megyes Kármén nyer kinevezést.

Az 1998-99-es tanév statisztikai adataiból kitűnik, hogy az iskola történetében talán ebben az évben volt a legkevesebb a létszámváltozás, mindössze két tanuló jött és csak egy távozott, a javítóvizsgára maradt tanulók száma is csökkent az előző közel 40-ről 19-re, ismétlő is maradt, két első osztályos. Az év elején beírt tanulók száma így alig változott. A tanévet két félévre osztották. Feltűnt, hogy a III. C. osztályban mindössze 14 tanuló van. Osztálylétszámok: I. A-B: 50, II. A-B: 45, III. A-B-C: 56, IV. A-B: 45, V. A-B: 58, VI. A-B: 48, VII. A-B: 49, VIII. A-B: 46, összesen: I-IV. - 196, V-VIII. - 201, I-VIII. - 397. Katedra kiegészítésként Németh János biológiát, Márton Béla magyart tanít. A fizika-kémia katedrára Arros Enikőt nevezik ki.

Az ezredforduló utolsó tanévére, az 1999-2000-re új osztálynaplók, a két félévre nyomtatottak jelennek meg.³ Ha nem is annyira látványosan, mint az előző tanévekben, de tovább folytatódik a tanulólétszámok csökkenése. Az I. A-B: 40, II. A-B: 48, III. A-B: 45, IV. A-B-C: 57, a V. A-B: 48, VI. A-B: 58, VII. A-B: 46, VIII. A-B: 49 tanuló van beírva, tanévközben 5 tanuló jött és 6 más iskolába távozott. Összlétszám: I-IV: 190, V-VIII: 201, I-VIII: 391. A III. B osztályt Todor Emese, a

magyar nyelvet Lukács Csaba, Nagy Dénes és Márton Béla tanítják, a református hitoktatást Kémenes Krisztina végzi, aki végleges kinevezést nyert.

A harmadik évezred első évében a 2000-2001-es tanévben a szovátai 1. számú Általános Iskolában 31 tanügyi káder tanított 22 tanár és 9 tanító megosztásban. Az iskola tanulói abban a kiváltságos helyzetben voltak, hogy a Peace Corps szervezet már harmadik éve lehetőséget biztosít az angol nyelv intenzív tanulására. Ezt az áldozatos munkát ebben a tanévben Laura Jemini végezte. A tanügyi területben az ezredévforduló évében már régebről is ismert vagy eddig ismeretlen nevekkal találkozunk: a katolikus valláserkölcsei nevelést Kovács Péter és Kozmos Lajos végzik, angolt tanít a III. C-ben Magyarósi Réka, informatikát Májai Árpád, biológiát Antal Éva, magyart Borbély Gyöngyi. Osztálylétszámok: I. A-B: 40, II. A-B: 38, III. A-B-C: 53, IV. A-B: 43, V. A-B: 54, VI. A-B: 50, VII. A-B: 58, VIII. A-B: 45. Összesen: I-IV. - 174 kilenc osztályban, V-VIII. - 207 nyolc osztályban. I-VIII. - 381 tanuló 17 osztályban. Ebben a tanévben 35 tanuló részesült ösztöndíjban, a következő megosztásban: 11 betegségi, 4 társadalmi, 20 alkalmi segély formában.

A 2001-2002-es tanévben az oktató- nevelő tevékenységhez szükséges feltételek fokozatosan javulnak. Az iskolában tanító tanerők mindegyike szakképesített, beosztásuknak megfelelő végzettséggel rendelkeznek. 5 tanerő ebben a tanévben kezdte az oktató-nevelő tevékenységet, 12 véglegesítő, 3 kettes, míg 10 egyes fokozati vizsgával rendelkezik. Ebben az évben nagyobb lehetőség nyílik tantárgyként tekinteni a tantervbe és órarendbe is kötelezően besorolni az opcionális-választható foglalkozásokat, amelynek kiválasztásában meghatározó lehet az oktató adottsága és a tanuló tehetsége. Így jelennek meg a nagyon változatos skálájú játékos-tehetségfejlesztő foglalkozások, körök: furulya, néptánc, népdal, ének, természetvédelem, színház, népi játszóházak, gyermekirodalom, block fleute szórakoztató angol játékok, sportjátékok, konfliktusmegoldó beszélgetések, szórakoztató matematika. Ez évben is tovább fokozódik a tanulólétszámok csökkenése, a hiányzások száma azonban nem. Feltűnt, hogy a VII. B-ben a 944 órából csak 620 igazolt. Ehhez hasonló az iskola történetében még nem volt. Osztálylétszámok: I. A-B: 42, II. A-B: 36, III. A-B: 36, IV. A-B-C: 53, V. A-B: 45, VI. A-B: 52, VII. A-B: 47, VIII. A-B: 57. Összesen: I-IV. - 167, V-VIII. - 201, I-VIII. - 368. Az I. A osztályt Adorján Ildikó, a technológiát és informatikát Májai Árpád, az angol nyelvet meg Bódi Julianna, Katona Réka és Mester Erzsébet tanították.

A 2002-2003-as tanév iskolánk eddigi történetében azzal az új statisztikai mutatóval jelentkezett, hogy a 70-es és 80-as évek tanuló létszámainak állandó növekedése után, ez az év volt a legkisebb eddigi osztálylétszámra vonatkozó arab számokkal kimutatható adat 345 tanulóval. Osztálylétszámok: I. A-B: 41, II. A-B: 42, III. A-B: 35, IV. A-B: 34, V. A-B: 52, VI. A-B: 44, VII. A-B: 54, VIII. A-B: 43. Összesen: I-IV: 152, V-VIII: 193, I-VIII: 345. A gyermeklétszám növelésében re-

ményt jelentettek a Bőjthe Csaba által alapított Szent József Gyerekotthon szovátai egységének lakói. A tanulók beiskolázása a sok eddigi eredményhez hasonlóan ebben a tanévben is száz százalékos volt. A törzstanerő testület mellett újabb tanítók és tanárok jövetele frissítette a tanügyi állományt. Ebben a tanévben a következők tanítottak: Hajdu Imre és Hajdu Ibolya tanítják a párhuzamos I. osztályokat, majd tovább viszik negyedik osztályig, a II. A-ban Fekete Edit kántortanítónő és Király Katalin, a III. A-ban Szabó Izabella, a III. B-ben Désy Enikő, a IV. A-ban Kádár Ágnes, a IV. B-ben Páll Ildikó, tanítanak. Az V. A-tól a VIII. B-ig (mindenik párhuzamos osztályban) a következők irányították az oktatói-nevelői tevékenységet: Orbán Mária, Mózes-Szilágyi Katalin, Gáll Botond, Kacsó Rozália, Fekete Edit, Mester Erzsébet, Szenkovics Mária és László Irma. Az informatikát végleges kinevezéssel Toós Csaba tanítja, a fizikát pedig Lakatos Mónika. Ebben a tanévben e sorok írója 49 éves munkakönyvbe beírt szolgálat után ebben az iskolában az 1962-63-as tanévben, egy évig, majd 1967-től 2003-ig, közben 7 évig iskolaigazgatóként, 37 éves szolgálat után nyugállományba vonult, anélkül azonban, hogy megszakította volna a kapcsolatot az anyaiskolával.

A 2003-2004-es tanévben az eddigiekhez mérten feltűnően nagy volt a tanulók „vándorlása”, kimaradása, eltávozása. 3 tanuló meghaladva osztálytársai életkorát a szülők kérésére kimaradt. 5 tanuló más iskolába távozott, viszont 11 jött az iskolánkba. A tanulók mozgására vonatkozó adatok azonban nem sértették meg az iskolai szabályzatot. Ezt igazolja az, hogy a hiányzások miatt sem a gyermekeségeket, sem az ösztöndíjakat nem kellett velük szembe megszüntetni, visszavonni. Ebben a tanévben sikerült optimálisan megvalósítani a tanulók részére a tej- kifli programot. Az iskola biztonságára a polgári őrseg, csendőrség és a szolgálatos tanárok és tanulók vigyáztak. A tanév végén június 15-én a tanulók összlétszáma 365-re, a múlt évhez viszonyítva a 391-ről 26-al, tehát egy osztálynyival csökkent. Az iskola vezetősége ebben a tanévben 10 tanulónak az első osztályokból, 16-nak a II-IV.-ből, 35-nek az V-VIII.-ből biztosítottak iskolai tanfelszerelést. Osztálylétszámok: I. A-B: 52, II. A-B: 42, III. A-B: 45, IV. A-B: 35, V. A-B: 40, VI. A-B: 51, VII. A-B: 44, VIII. A-B: 53. Összesen: I-IV. - 174, V-VIII. - 188, I-VIII. - 362. Az I. A. osztályt új tanítónő Dénes Réka tanítja, az angol nyelvet Edward Eichler, a fizikát újból Józsa András, a történelmet Szilágyi Zsolt, míg a matematikát Kelemen János tanítja.⁴ Ahogy telik jelenünk és közeledünk bizonytalan jövőnk felé jobban érdekel a múltunk. Ezért a további adatközlésben századunk második évtizedének kezdetén inkább csak a számadatok tükrében igyekszem az utolsó évek tanulmányi eredményeit ismertetni, majd részletesebben fogom elemezni az oktató-nevelői tevékenységet.

A 2004-2005-ös tanév is hoz változásokat az iskola életében, elsősorban az osztályok létszámában és a tanerők összetételében, valamint bizonyos tantárgyak óra-

rend szerinti véglegesítésében. Ebben a tanévben a katolikus hitoktatást Madarász Attila és Kozomos Lajos végzik, a történelmet pedig címzetes kinevezéssel Dénes József tanítja, a magyar nyelvet Lőrinczi Kinga és Kovács Katalin oktatják, míg a román nyelvet a VII. B-ben sok év után az iskolában újra megjelenő Bărbulescu Sanda tanítja. A tanév folyamán 13 tanuló jött és 4 távozott. Osztály és tanuló létszámok: I. A-B: 39, II. A-B: 50, III. A-B: 43, IV. A-B: 43, V. A-B: 38, VI. A-B: 38, VII. A-B: 50, VIII. A-B: 43. Összesen: I-IV. - 175, V-VII. - 169, I-VIII. - 344.

A 2005-2006-os tanévet az iskola történetében névadó esztendőnek tekintjük, ugyanis 2006. június 15-én ünnepélyes évvárón a szovátai 1. számú Általános Iskola felvette a Felső-fürdő megalapítójának, Sófalvi Illyés Lajos-nak a nevét. A névadó ünnepség keretében e sorok írója a következőket mondta: *„Örvendek és elismerésnek tartom hogy a Szováta 1578-1989 c. könyv megíróinak ihletésére elfogadták a felettes szervek, kezdve az iskolaigazgatótól a városvezetőig, beleértve a megyei szaktestületet is, azt a javaslatunkat, hogy a szovátai Fő út 196/B szám alatt 1971-ben épült iskola felvegye a fürdőalapító, székesi származású birtokos, Sófalvi Illyés Lajos nevét. Mint ahogy az életrajzi adataiból kiderült a kinttartásaiban lankadatlan, a töretlen akaraterű, nagy értéket hagyatékoló, merész vállalkozó székely megérdemli hogy iskolánk az Ő nevét viselje. Az iskola homlokzatán márványtáblába vésve S. Illyés Lajos neve fémjelzi a múltat. Értékeinek elismerése jelül felteszem a kérdést a jelenlevő ünneplő közösségnek: Mit érne Szováta a Medve-tó nélkül? Fürdőtelepünk alkonya olyan gyorsan közeledhetne, mint az Alsótelepi Gérafürdőnek, amelynek emlékét már csak a géravíz és az emlékezés őrzi. In memoriam Gérafürdő. In memoriam Veress József. A névadással Illyés Lajos neve az emlékeket, a múltat idézi. Az Alsó- és Felsőtelep szelleméhez méltó nevet vesz fel az iskola. Az emléktáblát, mely a múltat idézi látja a Mezőhavas, a Bekecs, a Rostád, a Zoltán-tető, s szövegét olvassa a hagyománytisztelő atyafi s a jövőben élő utód... és következtessen, hogy múltunk volt, jelenünk még van, s a jövőben reménykedünk. A mai felemelő ünnep alkalmával mint nyugdíjas meghívott és ünnepi beszédet mondó, az iskolánál 49 éves régiségemből 37 évet eltöltött történelemtanár, elhunyt tanulóinkra és kollegáinkra kegyelettel emlékezem és az iskolaközösségnek, valamint a mostani munkájukat becsülettel végző, továbbra is a nemzet napszámosságainak tartott, odaadással dolgozó mentorai előtt tisztelgek.”⁵*

A tanévzáró és névadó ünnepség hangulatát az esőcseppeket szóró sötét felhő és a „nem felhőtlen” statisztika bizonyos mértékben negatívan befolyásolta, csak 348 tanulója volt az iskolának, 2 tanuló elment, 6 jött, 18 javítóvizsgára maradt és 5 ismétlő is volt. Ebben a tanévben a következő tanerők tanítottak: Májai Mária Magdolna, Nagy Anna Melinda, Kádár Ágnes, Dénes Réka, Kovács Katalin Éva, Páll Ildikó, Hajdu Ibolya, Hajdu Imre, Józsa András, Kacsó Rozália, Mester Erzsébet, Dénes József, Gáll Botond, Szenkovics Mária, Orbán Mária, Kelemen János,

Tőkés Brigitta, Molnár Éva, Kovács Rozália. Osztálylétszámok: I. A-B: 45, II. A-B: 37, III. A-B: 48, IV. A-B: 41, V. A-B: 50, VI. A-B: 38, VII. A-B: 39, VIII. A-B: 50. Összesen: I-IV: 171, V-VIII: 177, I-VIII: 348.

Az iskola homlokzatára a Bocskay Vince szobrászművész által tervezett, Fülöp Sándor kőfaragó által kivitelezett, s a Kovács Rozália igazgató és Józsa András közbenjárására rögzített, Balázs Ibolya anyagi támogatásával elkészült, új névvel ellátott, friss márványtáblájú intézmény várta a 2006-2007-es tanévben a tanulókat. Az egykori fürdőtelepi I-IV. osztályos elemi, később hét és nyolc, majd tíz osztályos I. Számú Általános Iskola nevét felvevő intézmény utódai ma büszkén viselik az S. Illyés Lajos névvel fémjelzett iskolanevet. Ebben a tanévben az iskolából egyetlen tanuló sem távozott, javítóvizsgára is mindössze kilencen maradtak, melyből szeptemberben hárman nem léphettek magasabb osztályba. A tanügyi testületben is, mint az utóbbi évek mindenikében történtek változások. A III. B. osztályt Bíró Éva Katalin, a román nyelvet Balogh Annamária, a történelmet Nagy Sándor tanították. Állandósult a párhuzamos osztályok száma. Minden évben ezután 16 osztály létezett. Az osztálylétszámok a következőképpen alakultak: I. A-B: 43, II. A-B: 46, III. A-B: 37, IV. A-B: 48, V. A-B: 43, VI. A-B: 45, VII. A-B: 37, VIII. A-B: 39. Összesen: I-IV: 174, V-VIII: 164, I-VIII: 338.

A 2007-2008-as tanévben iskolánkból nem távozott el egyetlen tanuló sem, haton azonban érkeztek, és a 15 javítóvizsgára utasított tanulókból kettő ismétlődő maradt. Kertész Ildikó személyében új névvel találkozunk, aki az I. osztályt, Bartha Zsolt Gábor a testnevelést tanítja, a vallásórát Joó Szilárd tartja, a történelmet Hadnagy Kinga, a technológiai ismereteket pedig Németh Balázs oktatja. Tanulólétszámok osztályonként: I. A-B: 46, II. A-B: 45, III. A-B: 46, IV. A-B: 34, V. A-B: 48, VI. A-B: 43, VII. A-B: 45, VIII. A-B: 37. Összesen: I-IV: 168, V-VIII: 173, I-VIII: 339.

A 2008-2009-es tanév a már megszokott két-két párhuzamos osztállyal, azaz tizenhatal indult. Annak ellenére, hogy 15-en pótvizsgáztak, egyetlen tanuló sem kellett osztályt ismételnie. A tanév folyamán 3 tanuló távozott. A tantestületben azonban történtek változások, 4 tanár érkezett: Szávuj Zsuzsanna angolt, Ráduly Zoltán történelmet, Cseresznyés Eszter technológiai ismereteket, Dan Mihaela pedig román nyelvet tanított. Visszatért a magyar nyelv katedrára Szilágyi-Mózes Katalin. Osztálylétszámok: I. A-B: 50, II. A-B: 41, III. A-B: 45, IV. A-B: 46, V. A-B: 37, VI. A-B: 49, VII. A-B: 45, VIII. A-B: 41. Összesen: I-IV: 182, V-VIII: 172, I-VIII: 354. A statisztikai adatok bizonyossága szerint nőtt a tanulólétszám tizenötöt.

A 2009-2010-es tanév statisztikai adataiból pozitív következtetésként értékelhető, hogy a tanév folyamán csak egy tanuló távozott és kettő érkezett, tíz pótvizsgázott és csak egy maradt ismétlődő. A tanügyi testületben azonban tovább folytatódik a régebbiek távozása és újjak érkezése. Az V-VIII. osztályokban tanító új tanárok

száma: 6. Az angol nyelvet tanítja Bódi Juliannán kívül Ördögh Ildikó, informatikát Fazakas Péter, a román nyelvet Székely Mária és Simedru Cristinel, a történelmet Mezei Lehel, a magyar nyelvet pedig Bartha Dalma. Osztálylétszámok: I. A-B: 44, II. A-B: 50, III. A-B: 38, IV. A-B: 43, V. A-B: 48, VI. A-B: 37, VII. A-B: 44, VIII. A-B: 45. Összesen: I-IV. - 175, V-VIII. - 174, I-VIII. - 349.

A 2010-2011-es tanévvel a jelenlegi előtt az utolsóhoz érkeztünk. Akkor, amikor a mostani S. Illyés Lajos 8 osztályos általános iskola épületének elődjében a Kis-Küküllő vármegyei főispán és a székelyföldi kormánybiztos Sándor János által helyi kőművesek és ácsok elmúlt századunk elején épített villája 1956-ban oktatási intézménnyé vált, senki se merte volna azt álmodni, hogy az akkori anyaiskola utódja háromnegyed emberöltő év után felveheti a Felsőfürdőt alapító székely ember nevét, hisz a nehéz kommunista éveket átélte hagyománytiszteltet nélküli rendszer erre nem adott volna lehetőséget. Tisztelegnünk kell e kultúrsikernek, nagy vívmánynak elkönyvelnünk a lehetőséget. Nemcsak az új névnek, hanem a tanulmányi sikereknek is örvendhetünk. Nézzük azonban az utolsó előtti tanév statisztikai adatait az osztálylétszámokra és tanulmányi eredményekre vonatkozóan: I. A-B: 46, II. A-B: 45, III. A-B: 47, IV. A-B: 38, V. A-B: 50, VI. A-B: 46, VII. A-B: 38, VIII. A-B: 41. Összesen: I-IV. - 176, V-VIII. - 175, I-VIII. - 351. A tanulólétszám az előző évéhez viszonyítva kettővel gyarapodott: négy tanuló jött, kettő eltávozott, egy elhunyt, kettő pedig kimaradt, kettő osztályismétlődő maradt. Az a valóság, hogy az utolsó év statisztikai adatai nem hízogatók, ennek ellenére állítom, hogy iskolánk múltjának öt és fél évtizedes plusz egy éves története során nevelőközösségünk szinte minden tagja a Bibliából eredő ígét közzérthető értelmezésben magáévá tette és életpályája során tanulóik érdekében megvalósította, szolgálta, gyakorlatba ültette: aki ősszel vagy tavasszal jól vetett, az a nyár és kora ősz folyamán jól is arat. A 2010-2011-12-es tanév tanerői az immár egyesített S. Illyés Lajos Iskolaközpontban a következők: Hajdu Imre, Hajdu Ibolya, Kovács Katalin, Kozmos Lajos, Májai Mária Magdolna, Király Katalin, Sztás Ágnes, Szopos Enikő, Nagy Kinga Margit, Páll Ildikó, Bódi Julianna, Toós Csaba, Szilágyi-Mózes Katalin, Fülöp Krisztina, Kacsó Rozália, Székely Mária, Gáll Botond, Kelemen János, Németh Erzsébet, Simedru Cristinel, Antal Noémi, Csatlós Csilla Edith, Angi Noémi, Kiss Ibolya Enikő, Galambfalvi Orsolya, Sztás Lukács Izabella, Weisz Cristian, László Kármén, Nyíri Enikő, Szilágyi Zsolt, Bartha Zsolt Gábor, Bartha Dalma, Bocskay Vince, Antal Noémi, Kacsó László, Kovács Rozália igazgató és Bodó Lajos aligazgató.⁶

Jegyzetek

1. Sófalvi Illyés Lajos Általános Iskola Irattára (továbbiakban: SILÁIL): *Cartea Școlii 1986-87.*
2. Az 1987-88-as tanévtől 2001-es tanévig csak az Osztálynaplók álltak rendelkezésemre.

3. SILÁIL: *Catalogul Claselor I-VIII. pe anul școlar 1999-2011.*

4. A 2000-2001-es tanévtől a 2003-2004-ig az Osztálynaplókön kívül nagy segítségemre voltak Kovács Rozália igazgatónő jelentései a tanévekről.

5. Az iskola névadó ünnepségén Fekete Árpád nyugalmazott történelemtanár elhangzott beszéde 2006. június 15-én. Megjegyzem, hogy az iskola, a Felső Fürdőtelep főalapítójának nevét az S. Illyés Lajos elnevezést jó lenne teljességében használni, nem csak S-el jelölni a mindennapi közbeszédben. Jegyezze meg mindenki, hogy a tanintézmény neve: Sófalvi Illyés Lajos Általános Iskola, Szováta.

6. SILÁIL: *Tabel Nominal al Cadrelor Didactice a „Școlii Generale S. Illyés Lajos” Sovata.*

MOLDOVAI PÉTER ATTILA

Fülöp Ferenc lelkipásztor életrajza

(Forrásközlés)

Fülöp Ferenc református lelkipásztor 1903-ban született Parajdon. Tanulmányait Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Utrechtben végezte. 1929-ben választják meg lelkipásztornak Erdőszentgyörgyre, ahol egyházi teendői mellett politikai és irodalmi szerepet is vállalt. Saját kezűleg írt életrajzából (1943), melyet a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltárban őriznek, nem csak azt tudhatjuk meg, hogy melyek voltak életének fontosabb mozzanatai, de arról is értesülhetünk, hogy milyen körülmények között zajlott le a Székely Sóvidék elfoglalása a Román hadsereg által, hogy milyen nehézségekkel kellett szembenéznie a magyar egyházaknak, értelmiségnek és az egyszerű embereknek egyaránt a két világháború között.

*Erdélyi Református Egyházkerület
Bekecsaljai Egyházmegye
Erdőszentgyörgy Egyházközség
Maros Torda vármegye
Fülöp Ferenc lelkipásztor életrajza.*

Születtem 1903. április 1-én, Parajdon.

Szüleim: Fülöp György földműves és Illyés Teréz. Hét testvér közül 3-an élünk. Két testvérem Parajdon földműves. Egyet a székely virtus kívánt áldozatul, mert az 1936. évben Parajdon rendezett Református Nőszövetségi bálon Ambrus György ottani lakos késsel agyonszúrt. Szüleim azóta állandó szomorúságban élnek. A népiskola hat osztályát végeztem otthon és 1915. október 3. – 1923. július 12. között végeztem a Marosvásárhelyi Református Kollégiumban az I-VIII gimnáziumot, ugyan ott 1923. július 12 én tettem érettségi vizsgát általános „jó” eredménnyel. Édesapám 1914. augusztus 2 – 1918. július 20-ig volt katona a világháborúban Oroszországban. Az 1916. évi román betörés alkalmával nem tudtunk menekülni, mert József nevű öcsém akkor volt 7 hónapos. Így a románok nagyon megkínóztak volt. Amikor vonultak vissza, Parajdon 37 civil embert lőttek agyon, akiknek nagy része öregasszony és gyerek volt.

Három napi fogságunk idején a téglagyár udvarán mi ástuk meg kényszerítésre egy parajdi embernek a sírját, ahová az elfogott gyermek-és asszonyosereg szeme láttára lőtték bele egy másik süketnémával együtt. A Kollégiumnak mindvégig általános jeles tanulója voltam, amiért már az első osztálytól kezdve ingyenességet élveztem.

Édesanyám vitt volt be különben Laár Ferenc lelkipásztor unszolására. 1915. október 18-án vasúti szerencsétlenség szenvedő részese voltam Parajdon, amelyből minden nagyobb szerencsétlenség nélkül szabadultam.

Az 1919. évi „Sóvidéki lázadás” napjaiban a Kollégiumban voltam. Akkor volt édesapám községi bíró és Laár Ferenc a lelkipásztor. Az irtózatossá váló reakció, a mit a megszálló román hatóság alkalmazott – természetesen – először édesapámon tombolta ki magát. A községünkben három hősi halottja volt az egész akciónak, nem beszélve Abodi Dénes sóváradai születésű emberről, akit az egész község lakosságának szeme láttára lőttek föbe a katolikus temetőben. A marosvásárhelyi Kollégiumban is 1920-ban összefogdosták a VII-VIII. o. diákok egy részét – élükön – Szekeres János kollégiumi tanítóval, s fegyverrejtegetés vádjára címén jól elverték a vizsgálati fogság alatt. Mi kisebb diákok valóságos hőseket láttunk Török Péter és Szegedi Károly VII. es diákokban. Tanáraink közül Kóbori Jánosnak volt állandó kellemetlensége a románokkal, aki sehogy sem tudott beletörődni a helyzetbe. Állandóan izgatott a megszállók ellen, s mindig hétről-hétre megszabott dátumai voltak arról, hogy mikor jön a felszabadító magyar hadsereg a székely hadosztállyal együtt. Ezért sokszor megbotozták. Az első alkalommal neki kellett számolnia a botlításokat, a 24-iknél felkiáltott: „még csak egyet adtok, tolvajok” erre elülről kezdtek az egészet, amíg ötvenet rá nem mértek. Amikor már közsémet ért a románok előtt is, egyik bevitetése alkalmával a szolgálatos tiszt arra kérte, hogy hagyjon fel az irredentáskodással, mert úgy elinternáltatja, hogy karácsony előtt nem kerül haza, a tanár úr azt felelte: „hát kendtek még akkor is itt akarnak lenni?”

Ezeket csak azért jegyzem fel mert nem biztos hogy valaki írásban hátra hagyja.

Hatodik gimnazista voltam, amikor a román nyelvet, történelmet és irodalomtörténetet tantárggyá tették. Kezdetben egyáltalán nem tanultunk semmit. Később is csak a Dr. Dékányi Kálmán tanár úr rábeszélésére fanyalodtunk reá, mivel nagyon szerettük őt, s nem akartunk neki bosszúságot okozni.

Tanáraink közül különben nagyon szerettük még Nagy Endre, Paál Gusztáv, Molter Károly, és az azóta elhalt Szabó Ferenc tanár urakat.

Ebben az időben kezdett az erdélyi irodalom megszólalni Marosvásárhelyen Osváth Kálmán indította meg a „Zord Idő” című folyóiratot amelyben Molter Károly kollégiumi, Antalffy Endre, Büchler Pál kereskedelmi iskolai tanárok, Farczádi Sándor és Dr. Dékányi Máthé Mariska, valamint Dékányi Kálmán és mindenek előtt Nagy Emma tanárnő írtak. Mi diákok valósággal faltuk az új irodalmat. Ebben nagy része volt Molter Károly tanárunknak aki „Zillangó” című kis karcolatával valósággal lázba hozta a diáksereget. Mindenki irodalombarát lett egyszerre. A magyar szó volt az amit Molter Szerinte „nem vehetett el senki sem Vilmos sem Wilson.” Akkor kaptuk meg a felhívást Áprily Lajos és Farczádi Sándor megjelenő versesköteteire való előfizetés gyűjtésre. Valósággal versenyeztünk azért, hogy ki gyűjt többet. Közben jöttek

az irodalmi estélyek, amelyeken szintén Molter volt a népszerűség fényében, finom ötleteivel, élceivel, szarkazmusával, ami többnyire a megszállók rovására ment.

Mint kórképet jegyzem meg, hogy az első gimnáziumot 72-en kezdtünk és érettségít ezek közül 32 tett, akik közül 16 izraelita volt. Akkor nem is törődünk vele. Igaz, hogy a megszállás ideje alatt ezek mind velünk éreztek, tartottak s nem volt semmi olyan tünet, ami arra mutatott volna, hogy magyar ellenesek.

Hetedik gimnazista koromban súlyos kétoldali tüdőgyulladásba estem, s betegségem legnehezebb óráiban felfogadtam, hogy ha Isten meggyógyít, pap leszek. Hatheti kórházi fekvés után felgyógyultam. Az előttünk végzett két évfolyam hallgatói mind igyekeztek ki a magyarországi egyetemekre. Én inkább Amerikába szerettem volna menni gépész, vagy vegyészmérnökre, de a fogadalmam félelmetesen tartott. Érettségi után egész nyáron a mezőn kószáltam. Vívódtam önmagammal. A papsághoz semmi kedvem nem volt. A határok pedig le voltak zárva. Így nem volt más, mit tenni, felmentem a kolozsvári teológiára, hat barátommal, akik a marosvásárhelyi Kollégiumban végeztünk. Professzoraink: Dr. Kecskeméthy István, Dr. Makkai Sándor, Dr. Imre Lajos, Dr. Tavaszy Sándor, Dr. Gönczy Lajos, Dr. Mátyás Ernő voltak. Az ifjúság válságban volt. Egy része az „élmény” teológia nyomdokain haladva bibliaórázott, csendes órát tartott. A többiek pedig lesték az alkalmat arra, hogy ezeket a „szemforgatókat” mikor és mivel tudják kigúnyolni. Abban mind megállapodtunk, hogy a „kálvinizmus” megromlott, pietistas lett. A tanáraink által vezetett bibliaórákra is csak kötelességből mentünk el. Nem éreztük otthon magunkat. Stúdiumainkat különben játszva végeztük, s néhányan belekapcsolódtunk a Pásztor-tűz társaságába. A hétről-hétre rendezett akadémiai estélyek nagyon megragadtak mindnyájunkat. Erdély költői, írói vonultak fel sorra, s közöttük is Reményik Sándor és Áprily Lajos vezetett. Jött az első egyházkerületi gyűlés ahol Nagy Károly püspök gyűjtő egyénisége, megragadó püspöki jelentése kinyitotta a szemünket. Erdélyben maradni és vállalni a református magyarság szolgálatát. Néhányan „az Ifjú Erdély” körül csoportosultunk, és annak megerősítése érdekében körútra indultak az erdélyi református középiskolákba. László Dezső, M. Nagy Ottó, Babos Sándor és én jártunk Kollégiumainkat és az Ifjú Erdély égíse alatt beszerveztük ifjúságunkat az „IKÉ”-be (Ifjúsági Keresztény Egyesület), amelynek tanárelnöke Dr. Imre Lajos volt. Ő volt különben az Ifjú Erdély főszerkesztője is, felelős szerkesztője pedig Kovács Sándor, mi a munkatársai. A betegségen nekem is át kellett esni. Verset-novellát gyártottam, s mivel annál rosszabbak is jelentek meg, az enyémeiket is lehozta az Ifjú Erdély. Így aztán sikerült is kifogni az első sajtópert „Ének Rodostóból” című versem miatt. Alamelleses izgatásnak minősítette a siguránca, s a kolozsvári törvényszék második tárgyaláson felmentett. Különben minden teológusnak beosztott munkája volt. Az első-másod évesekkel vasárnapi iskolát vezettünk az elemi iskolákban, a harmadnegyed évesek pedig szórványt gondoztak. Professzoraink is évente minden nagyobb

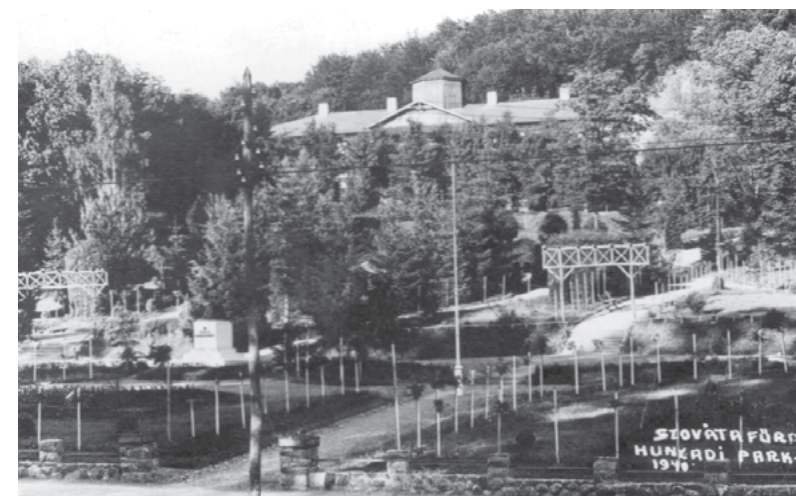
erdélyi városban estélyt rendeztek, ígét hirdettek, előadást tartottak. Az élet eleven volt minden hatósági korlátozás ellenére. Párhuzamosan haladott a lelki ébredés és a magyarságmentés munkája. Isten ígéje által az Igén keresztül. Így érthető meg az, hogy a nacionalizmus nem vált a religiosum surrogatummá. Közben megindult a magyarság politikai szervezkedése is. Mi vakációk idején természetesen a Magyar Párt fő-főkortesei voltunk. 1925 szeptemberében Nagy Károly püspök úr az Öráljaboldogfalvai szórványegyház lévita-tanítójává nevezett ki engem, akinek se hangja se hallása nincs. A gróf Kendeffyek ősi fészken ez, amelynek éltető lelke a grófné: Bárány Zsuzsika volt. A gyülekezet nagyon vegyes elemekből tevődött össze. Faji öntudat nagyon halvány, elszíntelenedett. A templom Árpád korabeli, papi lakása nagy. Utolsó rendes lelkésze Vásárhelyi Lőrincz a püspök úr, édesapja. Ebben a faluban és ennek a környékén döbbsentem rá az elnémult harangok valóságára. Nagyon sok Rákóczi, Rákosi, Kovács, etc. nevű román emberrel találkoztam, és amikor azt kérdeztem tőle, hogy román vagy, azt felelte: nem. Magyar vagy? Nem! Hát akkor mi vagy? Nemes vagyok. Megvan a kutyabőröm is. Szeptember havában beindítottam az iskolát 10 egy néhány tanulóval. Templomozások alkalmával többször a grófné volt az énekvezér. Az én kosztom is a grófi udvartól került ki. Október végén visszamentem a Teológiára s helyembe egy negyedéves teológus jött. Azóta sem hallottam semmit az Öráljaboldogfalviakról. November folyamán megüresedett a bodonkuti papi állás és a papi lakást a román csendőrség le akarta foglalni. Ezért Nagy Károly püspök úr sürgősen kinevezett oda, hogy amíg rendesen betölthető lesz az állás, addig se legyen üresen a lakás. Ez a község Kolozsvár szomszédságában van. Szórványa Diósd volt, amely az utolsó 50 év alatt románosodott el. Az én ott létem alkalmával, a parókia, földek és egy református lélek volt már csak Diósdon. Bobonkutról ismét visszamentem a Teológiára, de 3 nap múlva a püspök úr újra segédlelkésznek nevezett ki a Kolozsvár-Alsóvárosi parókiára Vásárhelyi János lelkész-esperes, jelenlegi püspök mellé. Így a teológia végzésével párhuzamosan végeztem a segédlelkészi teendőket is, ami elég nagy megerőltetés volt. 1926 húsvétja előtt egy küldöttség jelent meg az esperes úrnál, előadva, hogy a papjuk már 80 éves öreg ember, régóta nem volt rendes istentisztelet, úrvacsoraosztás, s ezért ha teheti az esperes úr, küldje el nekik az ünnepre egyik segédpapját. Így kerültem a Dés-Beszterce vonal mellett fekvő Várkuduba, amit soha meg nem bántam. A látvány siralmas: öreg, magával tehetetlen 80 egynéhány éves pap Szathmáry Sándor, s egy nagyon éles hangú öregasszony a papné. Mintha hálósapka lett volna a rozoga papi lakás és a gyülekezet feje felett. Egy nagyon lelkes vasutas - valami Szilágyi nevű volt a lelke az egésznek. Az volt a benyomásom, hogy kimúlás előtt van a magyarság. Háromnapi ottlétem alatt mint ha én is ki lettem volna cserélve. Mindig a gyülekezettel voltam. Amikor jöttem el nagyon megsirattak, s felfogadták, hogy bármit áldoznak csak rendes papjuk legyen. Meg is nyerték a missziós lelkületű Mózes Andrást, s ez a halódó lelkületű gyülekezet pár év alatt életre kelt.

Ugyanez év nyarán sikerült útlevelet szereznem, és kijuthattam a sárospataki teológiai konferenciára, ahol előadást is tartottam, valamint a MKDSZ tahi konferenciájára. A magyar zászló meglátása könnyekre fakasztott, viszont a tahi konferencián tárgyalt egyke-kérdés nagyon lehangolt. Erdélyből egészen másképp láttam a trianoni magyar kérdést és életet. A negyed év vége felé megpályáztam az utrechti stipendiumot és el is nyertem. Így a nyár elteltével, október 9-én útnak indultam, s 12 én meg is érkeztem az utrechti állomásra. Hollandusul egy szót nem értettem. Szállásra Jan Ras nevű gereformeerd aa.-hoz kerültem a Goedestraad 38 alá. Három fia és egy Johanna nevű leány volt, aki meglehetősen tudott magyarul, a megelőző évek magyar diákjaitól. Budapestről Kuli János, Debrecenből Szabó Dezső és Perpéth Ferenc voltak akkor velem együtt a Stipendium Bernárdium élvezői. A Deutsche-Ungarische Studenten Konventnek voltunk a tagjai. 8 német és 4 magyar diák. A németek fennhézások voltak, nem tanultak semmit, mert lenézték a holland tudományos életet. Mi először a nyelvi nehézségeket kellett, hogy legyőzzük, amivel az első félév eltelt. Azért év végén mind sikerrel vizsgáztunk. Professzoraink: van Leeuwen, Carmer, Brouwer, Rhijn, voltak. Egyedül van Leeuwen volt gereformeerd, a többiek hervormd-ok. Közülük különösen Carmer nyugodódott állandóan a „nagy-pénteki kereszténységgel”, ahogy ő nevezte a gereformeeredeket. Mi természetesen teljesen tájékozatlanok voltunk a holland viszonyokat illetően, különösen én. Éppen azért igyekeztem őket minél közelebről és hamarabb megismerni. Abban az időben zajlott a vita a Geelkerken u.n. „kigyós álláspontja” miatt. Engem ezek a kérdések nagyon érdekelték. A köznép teológiai jártassága ragadott meg, hiszen nem egy szegényember-számba menő halász, vagy pék olvasta a Barth legújabb könyveit, s kezdett vitázni felette. Ott a népet a teológia sokkal nagyobb mértékben érdekelte, mint a miénket a politika. Ennek tudható be hogy mindenféle irányzat olyan hamar hívekre talált. A dogmatikum volt az előtérben, s különösen az inspiráció kérdése. Házigazdám egyszer azzal a kérdéssel lepott meg, egészen váratlanul, hogy mondjam meg neki: mit tartok a Jónás kérdésében igazságosnak? Benne volt e Jónás a cethal gyomrában, vagy nem? Habozás nélkül feleltem: igen. Hála Istennek tiszteletes úr, mert ha nem volt benne akkor a nagy Biblia többi része sem lenne igaz, s akkor vége lenne a kereszténységnek. Minket magyar diákokat különben nagyon szerettek, de ha észrevették, hogy moziba mentünk, azt nagyon felrötták. Köteteket lehetne írni az élményeinkről. Vilmos császár akkor Doornban volt. Mi magyar diákok akkor a születésnapján ki is mentünk. Reám egy nyugalmazott, öreg beamter benyomását tette akinek azonban még mindig megvannak az „oroszlánfogai”. Akkor még javában tartott a magyar gyermekek hollandiai elhelyezése. Megható volt, hogy a kis emberek mennyire odaállottak, az akció mellé. Vajon mi magyar reformátusok mikor fogjuk holland testvéreinknek visszafizetni ezt? Tartok tőle, hogy szegényben maradjunk. Közben beutaztam majdnem egész Hollandiát, mert a stipendium elég volt

arra, hogy ezt megengedhessem magamnak. Megvásároltam Kuyper, Geesink, Bavinck nagyobb műveit kb 60 - 70 kötetben. Nyári vakációra Brüsszel – Párizs - Bazel felé jöttem haza. Párizsban 5 napot, Bazelben 3 napot töltöttem. Ottani erdélyi barátaimat kerestem fel, köztük a Missionshaus-ban hivatásra készülő Babos Sándort aki még mindig dadogó volt. A következő iskolai évre ismét visszamentem, és barátaimmal együtt ráérő időnkben összeállítottuk a holland - magyar szótárt. Ez azóta is várja a kiadóját. Körül belül 30 000 szóból áll a szótárunk. Az Ifjú Erdélynek természetesen állandó cikk írója maradtam ez idő alatt is. A második év alatt léptem szoros barátságba a Jáváról jött 4 kínai fiúval – egyetemi hallgatók voltak – köztük különösen Tjoa Sek In-nel. Megalapítottuk a „Kínai–Magyar Diákegyesület” 8 taggal a rokonság alapján. Amint később megtudtuk, nekik minden törekvésük az volt már akkor, hogy hazájuk elszakadjon a Holland birodalomtól. Szomorú, hogy hazajövetelem után a sajátos romániai helyzet miatt minden kapcsolatot meg kellett szakítanom, ami külfölddel összekötött volna, s így természetesen velük is. Különböző tevékeny részt vettünk a hágai magyar konzulátusi tisztviselő Széll Sándor irányítása alatti revíziós mozgalomban is. A Hollandiai tartózkodásomért nem tudok elég hálát adni a jó Istennek. Megismerhettem egy olyan egyházi életet, amelyről azelőtt fogalmam sem volt, s főképp megláttam azt, hogy eleven, pezsgő, igazi egyházi élet csak az élőtoke tud elővarázsolni a hit által. Összehasonlítást tehettem a magyar és más nyelvű keresztyénség között, s láthattam azt, hogy ahol hit van, ott nem ellenfél a római egyház, mert ha versenyről beszélhetünk lelki kérdésekben, akkor ő a versenyben teljesen lemarad. Megismerhettem a germán szellemet, amely bámulatra méltó, de nyers, önző, s célja elérésében semmi akadály nem gátolhatja. Még meg kell említenem, hogy az amszterdami szabadegyetem professzorával V. Hep-pel is ismeretséget kötöttem, aki 1927-ben tett látogatást a szétszakított magyar reformátusság területén, s benyomásait az „... in de Dunauladen” cikkében írta meg a „De Reformatie” hasábjain, amelyet vázlatosan a Református Szemlében ismerttettem. Harmadévre is szerettem volna visszamenni Hollandiába, de közbejött az erdőszentgyörgyi gyülekezet egyhangú meghívása, s így itthon maradtam. 1929. október 20-án foglaltam el új állásomat, ahol a beiktatásomra szülőfalum, mintegy 200 embere jött el. Ezt a községet eddig nem ismertem, és semmi közelebbit nem tudtam róla. Elődöm, Nagy József 78 évesen ment nyugdíjba. Amint később megtudtam, élete utolsó éveit a kántorpár által felbujtogatott gyülekezet egy része nagyon megkeserítette. A község felekezeti és faji megoszlása híven tükrözte az erdélyi viszonyokat. Számra nézve legnagyobb a református, utána következik a gör. kel. egyház, a zsidó 280 lélekszámmal, templommal, rituális fürdővel, román baptista, magyar baptista gyülekezet külön-külön templommal, unitárius harangláb, kevés lutheránus, görög katolikus, római katolikus, szombatista, hetednapos adventista. Lelki élet talán a szektáknál volt kb. kielégítő. A magyarság zöme régi jobbágyvidék, udvari cseléd leszármazott-

ja, akiben ki-kiüt a szolgálai alázatosság, meghunyászkodás évszázadokon keresztül beleidegződött szelleme. Kerestem közöttük a székely-magyart, az öntudatos, önérzetes, bátor fajtát, de % szerinte nagyon keveset találtam. Felkutattam a községben még meglévő nemesi ágakat, s 2 kutyabőrt is találtam a Nagy családnál. Különböző jórahaló, csendes nép, amely nagyon meg volt félemlítve a románok által. Azoknak papjuk Muica Tódor -erdőszentgyörgyi születésű - éppen politikai pályafutása zenitjén állott. Volt képviselő, szenátor, főispán helyettes, minden érdekelt, mindennel törődött, csak éppen a gyülekezetével nem. Abszolút tekintély volt, akivel nem csak tanácsos, de szükség is jóban lenni. A zsidók gyanakodva fogadták mert antiszemizmust sejtettek a fülem mellett. Politikai hatóság, csendőrség felfektette titkos naplóját, amely az új magyar pap ténykedéseit volt hivatott felróni. Én mindezekkel nem törődve indítottam meg az Istenről rám bízott munkát. Az ünnepi, vasárnapi istentiszteleteken kívül minden hétköznap prédikációs istentiszteletet tartottam. A templom ünnepén, hétköznapon egyáltalán zsúfolva volt. A gyülekezet megszólítása pedig mindig „erdőszentgyörgyi református, nemes és szent magyar eklézsia” volt. Kell ez mert bele kellett vinni, a vallani és vállalni nagy küldetését. A hétköznap esti istentiszteletek egyúttal „vallásos estélyek” is voltak ahol iskolás gyermekeinkkel szavaltattam el az előre betanított verseket. Akkor már a román tannyelvű állami iskolában 380 református gyermeknek csak heti 2 magyaróra volt adva magyar nyelvű tanításra, amelyet a tanító, ha akart megtartott, ha akart nem tartott meg. Énekvezér az annak idején magyar állammal kötött szerződés alapján állami tanító volt. A világháborúban idegességet szerzett, s ez valamint a mérhetetlen becsvágyú, összehasonlíthatatlan hiú felesége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy senkivel se tudjanak békeségben élni. Nagyon sajnálatraméltó emberpár volt. A gyülekezet egyik részét a másik réteg ellen felbujtogatták, számadógondnok, presbitérium menesztését követelték, mire megkezdődött a fegyelmi, folyt éveken keresztül, sok lelki gyötrelmet, visszavonást okozva. Nem érdemlik meg, hogy többet foglalkozzanak velük. Megindítottam az iskola magyar tagozata felállítására iránti küzdelmet Laár Ferenc, Bethlen György képviselők és a magyar parlamenti csoport támogatása által. A minisztérium el is rendelte, és megkaptam a házkutatást, a tanfelügyelőség pedig elodázta a tagozat felállítását, s így gyermekeink továbbra is magyar nyelvű oktatás nélkül maradtak. Amit lehetett, pótolta az általam felállított és vezetett vasárnapi iskola és belmissziói munka. Még 1929 őszén beszerveztem központi kérésre a járás és község magyar párti tagozatait. 1931. június 15-én megnősültem. A lelkeszi lakást, amely odúhoz hasonlított inkább, mint rendes lakáshoz 110 000 lej költséggel újjáépítettem 1930 év tavaszán, ugyancsak ez év nyarán a papi telken levő nagy istállót átépítettük kultúrteremnek, hogy legyen hol meghúzódjunk az összes bel missziói munkák végzésével. Megható volt a gyülekezet közmunkatétele. 1931 évben beütött a konverziós világ, az egyháznak kihelyezett tőkepénze utáni kamatból fedeztünk addig minden természe-

tű kiadást, s a moratórium következtében az adósok a kamatot nem fizették, s így az egyház nem tudott fizetni sehova. Kicsiny kongruátum a központi tartozásokra vonták le, egyház a nyugtát beváltani nem tudta, nekem pénzfizetés volt a javadalmam, nem volt honnan megkapni. Három éven keresztül egy fillér fizetés nélkül, közbejött két operáció, 2 gyermekszületés, de Isten még is megsegített. Elvállaltam a járás dohányelosztását, s abból tartottam fen - havi 300 lej - a családomat. Három éven keresztül, s fegyelmi által felzaklatott gyülekezettel hol presbiteri, hol közgyűlési gyűléssel eljutottunk oda, hogy 1934 re a pénzbeli javadalmat megváltoztatták természetbeli javadalomra. Közben vinni kellett a járás kisebbségi harcának az irányítását, az évről-évre változó kormányok elnyomó törekvéseivel szemben. Intelligens magyar ember segítőtárs nem volt, s így minden ódium az én vállamra hárult a helybéli román vezetőség részéről. Az iskolás gyerekek oktatására elhoztam a kolozsvári Minerva ajándékát, 350 db. „Képes ABC és Olvasó könyvet”, s kiosztottam. Államellenes izgatás címén eljárás indult ellenem a 6 törvényszéki, a 6 táblai tárgyalás után eljutva a bukaresti semmitűszéki, elítéltek 1500 lej pénzbüntetésre. A felmerült kb. 12 000 lej költséget soha senki meg nem fizette. A politikai választások előtti hetek alatt a csendőrségnek voltam állandó vendége, s gyakori házkutatás tette színesebbé családi életemet. Gróf Bethlen György útján sikerült 1934-ben eljuttatni kéresemet az angol királyi házhoz, akitől a Rhédey rokonság útján segílyt kértem omlófélben levő templomunk kijavítására. Sikerült, mert 1934 őszén kiszállót a királyné meghagyására A. W. Robertson angol konzul s előterjesztésére kaptunk 200 angol fontot, amelyet 126 000 lejjel fizettek ki nekünk. Megindult a templom újjáépítése. 1936. július 26-án szenteltük fel. A felszentelő ünnepség erdélyi esemény volt. A templomjavítás végösszege 555 000 lej. Honnan került elő? A jó Isten megsegített. Állandó régi vágyamnak, hogy a holland teológiát megismertessem az erdélyi református közvéleménnyel, csak részben tudok s tudtam eleget tenni a rohanó élet sodrában. Megjelent egy Kuypert életrajzom Krisztus Királyságáért címmel, időnként cikkeim, fordításaim a Református Szemlében. Ha a jó Isten megengedi, tovább folytatom majd. Egyházmegyéim közbizalma 1932-ben tanácsbírói, 1938-ban főjegyzői, majd legjobb barátom halála után 1942-ben 39 éves koromban esperesi állásra hívtak el. Köteteket lehetne írni a román uralom utolsó idejéről, annak legutolsó napjairól, az 1940. év őszéről. Az új, magyar világ áldásairól, nehézségeiről, a római egyház itteni törekvéseiről. Tervek, célok, minden az Isten kezében van. Jelenleg a túladminisztrált magyar élet, a háborúval járó rendkívüli helyzet vagy 20 féle elnökséget rakott rám. Ha Istentől van, meg is segít annak hordozására, ha pedig nem, akkor úgyis lehull rólam mind. Két lányom középiskolában tanul, két fiam itthon van. Soli Deo Gloria!

SZEKERES LUKÁCS SÁNDOR

**A sóvidéki lázadás 1919 tavaszán
(1919. március 29-április 6.)**

Kulcsszavak: Sóvidék; lázadás 1919-ben; parajdi vérengzés

Az 1916-os kegyetlenkedéseket a sóvidéki magyarok nem felejtették el, még az 1980-as években sem, az idősebb emberek sokáig emlegették az emberségükből kivetkőzött ellenség tetteit, nem hogy 1919 tavaszára elfeledték volna e rémtetteket.

A sóvidéki lázadásról szóló írások, emlékezések nem feledkeznek meg azokról a szenvedésekről, amelyeket ezeknek a falvaknak 1916-ban, a román hadsereg betörésekor kellett elszenvedniük. Ezek akkor még olyan friss emlékek voltak, amelyek növelték a lakosság elkeseredettségét, s az első adódó alkalommal e szomorú emlékek tudatában cselekedtek. 1916 szeptemberében ugyanis a bevonuló román katonaság nagyfokú zsákmányolásai mellett tömegesen gyűjtötte össze a helyi lakosokat és akik nem tudtak megszökni vagy elmenekülni, fegyveres kísérettel kerültek Ó-Románia földjére, sokan soha sem láthatták viszont szülőfalujukat. 1916. október 1-jén, a román hadsereg itt tartózkodó egységei Parajd faluhoz tartozó Zsögöd végében (a Gyergyó felőli rész) a deportálásnak ellenszegülő helyieket azonnal főbelőtték. A három sóvidéki faluból 235 személyt hurcoltak el és helyben meggyilkoltak 18 ártatlan embert, de az elhurcoltak közül sem mindenki tért haza. A román hadsereg bejövételkor mindenkit a kijelölt helyre gyűjtött össze három napra, fegyverrel őrizve, mialatt zavartalanul rabolták a falut. A házaknál itt-ott találtak otthon maradt, elbujt embereket, akiket legtöbbször megvertek, sőt egyeseket főbe lőttek. Az idegen csapatok mindhárom helységben 1916. szeptember 29-től, 1916. október 6. -ig tartózkodtak: Alsósófalván főleg kozákok és román gyalogság, Felsősófalván a román hadsereg egységei, Parajdon szintén a román hadsereg egységei. A sóvidéki falvakból ártatlanul elhurcolt lakosok közül egyesek soha se jöttek haza, valószínű, hogy erőszakos cselekmények áldozatai lettek.

A román hadsereg hirtelen jött támadása azonban hamar kifúlt, ugyanis a magyar és német hadsereg rövid időn belül kiűzte az ellenséget Magyarországról, sőt folytatva az ellentámadást 1917-re Románia szinte teljesen megszűnt létezni és kénytelen volt külön békét kérni.

Az I. világháború befejezését követően a magyar kormány azonban nem tett semmit az ország integritásának megőrzése érdekében, így fordulhatott elő, hogy a gyengén felszerelt és mindössze 5-6000 főt számláló román hadsereg bevonulhatott Magyarországra. A Károlyi- vezette kormány naivan bízott az Antant ígéreteiben.

A román hadsereg nem sokat törődött még a belgrádi egyezményvel sem, ahol

a magyar illegitim vezetés megállapodott Vix francia ezredessel, hogy a Maros folyó vonaláig alakítanak ki egy demarkációs övezetet, ahová a román csapatok ideiglenesen bevonulhatnak. A román csapatok már 1918. december 2-án átlépték a Maros folyó vonalát és folytatták Magyarország elfoglalását. Amikor a „magyar” kormány jegyzékben tiltakozik ezek miatt – ahelyett, hogy csapatokat küldene –, a románok azt válaszolják, hogy nekik Vix ezredes megengedte, hogy megszállják Gyulafehérvárt, Nagyenyedet, Kolozsvárt, Dést, Máramarosszigetet, stb.

A Székely Hadosztály honvédő harca alatt a Székelyföldön maradt székelyek sem nyugodtak bele a megszállásba. A székelyföldi általános elégedetlenség a megszálló hatalom elleni szabotázs akciókban is megmutatkozott. Márciusban megszáporodtak az „államellenes” cselekedetek. A dési román hadosztályparancsnokság 538/1919. rendelete szerint, amelyet a szovátai községháza is megkapott olvasható az alábbi parancs: *“Hogyha a telefon vagy távirat vonal valamely helyen megrongálva találtatik a tettest azonnal föbe lövik, ha a tettes nem kerül meg a községre hárul a felelőség.”* Itt is felmerült a kollektív bűnösség elve, amelyet a későbbi események során is előszeretettel használtak a román hatóságok a lakosság megfélemlítésére.

Az új hatalom berendezkedésével egyre nehezebben jutottak be a magyarországi újságok, folyóiratok Erdélybe. A Magyarországról jövő postaküldeményeket egyszerűen elégették a kolozsvári állomáson. Az atyhai plébániára eljutó utolsó folyóirat pl. az Alkotmány január 11-i száma (Atyhai Domus Historia, 54.0.). Pontos információk hiányában egyre képtelenebb álhírek terjedtek el a Sóvidéken. A leggyakrabban visszatérő téma a magyar hadsereg állítólagos offenzívája volt. Erről meséltek később gyerekkoromban Fábíán Domokos, Parajdi Márton és Kovács Mózes egykori szemtanúk.

A sóvidéki események alapjául több helységben is az a hamis hír szolgált, hogy a román katonaság vissza fog vonulni Erdélyből, ugyanis a Székely Hadosztály erős támadást indított az ország felszabadításának érdekében. Az álhírek miatt riadókézsültségbe helyezték Kovács Andor nyárádretemei csapatát is, várva az első biztos hírt támadó akciójuk megindítására.

A sóvidéki lázadás azzal kezdődött, hogy a deményházi vasútállomásra 1919. március 29-én távirat érkezett, mely szerint *“a magyar állam vasúti alkalmazottjainak a román hatóságok az eskü letételét elengedték.”* (Bencze János: Deményháza monográfiája. Kiadatlan kézirat., 1976/27) Ezt a táviratot a vasúti munkások úgy értelmezték, hogy megszűnt a román megszállás.

A székely vasúti munkások a kocsmában ünnepelték meg a hírt, melyet a magyar hadsereg közeledtével magyaráltak. Délután egy román csendőrt, aki a lovak rekvirálásából Nyárádszeredából Remete felé tartott, a felkelő székelyek megtámadták, késsel megsebesítették (Balogh Lajos visszaemlékezése, 1921; Bencze, 1976/28). A sebesült csendőrt társai feltűzött szuronnal kísérték az orvoshoz.

A deményházi, tévesen értelmezett távirat híre megbolydította az egész felső Nyárádmentét. Nyárádmentén Kovács Andor, Kovács György és Ernő a felfegyverzett remetei férfiakkal megtámadták a csendőrörsöt. Lefegyverezték és egy pincébe zárták a román csendőröket. Küldöncöket menesztettek a nagy- és kinyárádmenti falvakba, csatlakozásra szólították fel a frontharcos székely férfiakat. A Nyárád felső folyásának falvaiban gyorsan terjedt a mozgalom, amely céljával Marosvásárhely felszabadítását és a román katonaság lefegyverzését tűzték ki. A felkelők abban reménykedtek, hogy a Székely Hadosztály, Erdély nyugati területeiről megindítja offenzíváját és így sikerül felszabadítani Magyarországot az idegen uralom alól.

Már 1919. március 29-én Deményházán a tévesen értelmezett távirat hatására – a Sóvidék közelében – „egy nyárádremetei román csendőrt, aki Nyárádszeredából a lovak rekvirálásából haza felé tartva, az úton a szövetkezet előtt megtámadták és brutálisan bántalmazták, megsebesítették, fegyverét elvették” olvasható más forrásokban is.

A férfi lakosság megindult Marosvásárhely felé, csatlakozott a lázadáshoz Köszvényes férfi lakossága is. A felkelők a hodosi útig jutottak el, de amint látták útközben, hogy az útban levő községek lakói nem csatlakoznak, így csendesen visszatértek otthonaikba. Ugyanígy tett Márkod és Kendő lakossága is, míg mások a Sóvidék felé fordultak, hogy csatlakozásra bírják az ott élő székelyeket. A helyi késői visszaemlékezők többnyire csak apróbb részleteket vagy egy titokzatos kolozsvári kezdeményezést emlegetnek, amelynek futárai valamilyen okból nem érkezhettek meg e vidékre, és így a helyiek nem értesülhettek az időközben lefűjt akcióról. Erről beszélt a felsősófalvi Fábíán Domokos, Parajdi Márton vagy Kovács (Ész) Mózes is annak idején e sorok írójának.

Az 1916-os betörés eleven és fájó nyomai, az új hatalom erőszakossága, az újabb rekvirálások és kegyetlenkedések nyomasztó hatása a hirtelen megzavart lakókat arra készítette, hogy védjék meg szülőföldjüket.

1919. március 31-én a délelőtti órákban (Maros megye levéltára, 1919/31) a remeteiek felszedték a Parajd felől közeledő személyvonat előtt a síneket és a közeli erdőből figyelmeztető lövéseket leadva, megállították a vonatot (Balogh Genovéa visszaemlékezése). A vasúti kocsikban mintegy száz felfegyverzett székely férfi indult el Szováta irányába (Maros megyei levéltár, UO.), s déli 12 órára érkeztek Szováta. Körülvették a csendőrség épületét, és rövid tűzharcban elfoglalták. A harcban egy csendőr meghalt és többen megsebesültek.

A csendőrség épületének elfoglalása után a nyárádremeteiek és a hozzájuk csatlakozó szovátaiak elfoglalták a postát és a vasúti állomást (Erdélyi mártírok, 248.0.). A szováta fiatalok feltörték a sóőrök fegyverraktárát és elvitték az ott talált fegyvereket (Fekete-Józsa-Szöke-Zepezaner, 1998/119). Szováta ebben az időben

mintegy 25 puska állt rendelkezésre, melyet a sóőrök használtak addig a só őrzésére.

A szováta Lőrinczi András (szül. 1912) visszaemlékezése szerint „amikor jöttek a remeteiek megálltak a [szováta] csendőrség előtt, egyik bekiáltott: *A parancsnok jöjjön ki! Egy káplár jött ki, le is lötték és elmentek Parajd felé. A lelőtt csendőrt másnap délután 2 órakor temették Szováta.*” A szováta plébános feljegyzése szerint: „március 31-én 12 órakor lelőtték Flóra Jánost a (25 éves) Csendőrlaktanya folyosóján.” (Halotti Anyakönyv. 1919.10. bejegyzés. ÁltMv. 88. iratcsomó. 184.) A szováta köztemető bejáratától jobbra eső egykori görög katolikus temető részben nyugszik az alig 25 éves Florea Constantin káplár. Sírkövének felirata:

„*Amintirea decedatului caporal Florea Constantin din Compania de jandarm Mures cazut victima datoriei fund omorit de revolutionarii secui in martie 31*”.

Sírkövének felirata magyarra fordítva az alábbi: „*Florea Constantin tizedes emlékére, aki a Marosi Csendőrség egységében szolgált és aki a kötelességét teljesítve áldozat lett, mivel a székely forradalmárok március 31-én meggyilkolták.*”

A szovátaiak közben elfoglalták a csendőrséget, a vasútállomást és a postát is. A mozgalom hírére a Sóváradiai is feljöttek Szováta. Farkas Dénes szakaszvezető a szováta állomáson „egy vadászfegyverrel rálőtt Donetea román hadnagyra, ... a lövés célt tévesztett és egy pár serét a tisztiszolga lábába fúródott, nagyobb sérülést nem okozott.” (Laár Ferenc: A sóvidéki székely felkelés. Erdélyi mártírok és hősök aranykönyve. Pécs 1941. 18.) Ennek ellenére nem sokkal később Farkas Dénes ezért a tettéért életével fizetett. A szováta középületek elfoglalása után a remetei felkelők nagy része hazaindult, hogy később az udvarhelyszékiekkel együtt indítandó támadásra a felső-nyárádmentiek seregét megszervezzék. Kovács Andor és Kovács György immár jórészt szovátaiakból álló serege három szekérral, a fegyvereket a meglepetésszerű támadás sikere érdekében a szekérderekba rejtve, továbbindultak Parajd irányába és délután 4-5 órakor három szekérral Parajdra érkeztek. Azzal a hírrel és felszólítással jöttek, hogy „*az udvarhelyi székelység vonuljon Marosvásárhelyre és készüljön az ellenség hátbatámadásra. A parajdi férfiak hirtelen szervezkedtek, percek alatt lefegyverezték a 12 főből álló csendőrséget... lovas futárok szólították fel a vidék falvait a csatlakozásra.*” (Dobos Ferenc: Elfagyott remények. Székelyföld írásban és képen. 212-213.o.) A szovátaiak megérkezésével egyidőben Parajd katonai parancsnoka, egy román hadnagy a temetőn keresztül elmenekült. A menekülő román csendőrpáncsnokot Korondon fogták el és egy társával együtt bántalmazás nélkül szekérral visszaküldték Parajdra. Laár Ferenc parajdi református lelkész leírásából tudhatjuk meg, hogy 1919. március 31-én délután 4-5 óra között Szabó Nándor főszolgabíró, Leveleki Béla sómalom igazgató, Brósz Alfonz gyógyszerész és az új román katonai parancsnok társaságában a gyógszertár épületében tárgyaltak, amikor hirtelen fegyverropogások hallatszottak

tak a faluból, és *“itt vannak a magyar katonák”* - kiáltások szűrődtek be a szobába. A román hadnagy azonnal elmenekült a katolikus temető irányába. Közben főleg szovátai és más idegen emberek fegyveresen kísérték a helyi csendőrlaktanya irányából három társzekeret és a parajdiakkal együtt közösen lefegyverezték a román csendőrséget. A falu katonaviselt férfit katonai alakulatba szerveződve rövid időn belül megszervezték az őrséget és bejárták az egész települést. A helyi csapatok parancsnokának Boócz Endre tartalékos századost tették meg, századparancsnokok Mánya Gerő főhadnagy, Zilahi Sebess Géza és Benkő Mózes hadnagyok lettek.

Kováts György, a nyáradremetei felkelők egyik vezére, Mánya Gerő kereskedő lakására sietett, és felszólította, hogy szervezzen egy századot, és azt vigye be Marosvásárhelyre (Erdélyi mártírok, 221.0.). Miután a parajdi csapat szervezése megkezdődött, a szovátaiak visszatértek falujukba.

A parajdi felkelő századot még aznap este megszervezték és a század szervezésével párhuzamosan lovas küldöncöket menesztettek a környező községekbe. Atyhába estefelé *“... lovas küldönc érkezett, hogy a... katonákat le kell fegyverezni, mert közel van a magyar hadsereg. A fiatalság körében hajlandóság mutatkozott is, de komoly gondolkodású férfiak leintették őket, s így nem történt semmi.”* (Atyhai Dominus Historia, 55.0.) A többi lovas küldönc sem járt több sikerrel, a falvak férfilakosai fegyverhiányra hivatkozva nem vállalták a felkelőkhöz való csatlakozást (Laár, 1941/17).

Korondon is szerveződött egy csapat felkelő a falun áthaladó román csendőrök lefegyverzésére. Vezetőjük nem egy frontharcos férfi, hanem Vinczeffy Zsuzsika, egy robusztus természetű, férfitestű nő volt. Vinczeffy Zsuzsika vezette felkelő csapatát - melyben nők is voltak - lesbe állította, és sikerült elfogni a Parajdról menekülő román hadnagyot, a parajdi csendőrség parancsnokát és annak tisztiszolgáját. A felkelők eszméletlenül verték a csendőröket, majd visszatették őket a szekerekre és a lovakat megindították Parajd felé.

A felkelők értesítették a környező települések lakóit is (pl. Etéd, Siklód, stb.), hogy csatlakozzanak a felkeléshez. A szomszédos községek értesítésére kiküldött küldöncök azzal a válasszal tértek vissza, hogy készek fegyvert fogni, de nincs fegyver. A hosszas tanácskozás eredményeként leszögezték a következőket:

1. A felkelés mindössze pár községre terjed ki.
2. A benyomuló idegenek megzavarták Parajd község lakosainak kényeszerű megadással viselt nyugalmát.
3. Elhamarkodott lépésükért bizonyosan büntető expedíciót vezet a község ellen a román katonaság.

A további teendőkre nézve megállapodtak abban, hogy a román csendőröket őrizetben kell tartaniok, és hogy bántódásuk ne legyen őrséget állítanak a laktanyában és élelmezésükről gondoskodnak.

A Parajdra vezető utakra, a szervezkedő lakosságból már március 31-e estére

fegyveres őrköt állítottak, hogy semmilyen idegen csapat ne nyomulhasson be az éj leple alatt a faluba. A parajdi laktanyából viszont néhány román katona, akik Korondon teljesítettek szolgálatot, Parajdra szeretett volna menni, hogy visszatérjenek a laktanyába. Parajdot védő székely felkelő-őrök látva az idegenek megjelenését felszólították őket, hogy a faluba ne menjenek be. A felszólításra a román csendőrök azonnal lövésekkel válaszoltak, ennek következtében három parajdi esett el: Zsombori Károly harangozó, Fülöp Ábel Sándor és Nagy G. János földművesek. A három helybéli család ember másnap reggelre, április elsejére meghalt. Parajd felháborodott lakossága azonnal követelni kezdte a piactéren a fogságban levő összes román csendőr főbelövetését. Csak Laár Ferenc református lelkész erélyes fellépése gátolta meg a fogságban lévő román csendőrök kivégzését. A három áldozatot még aznap hamar eltemették, attól félve, hogy a bevonuló román katonaság megzavarja a temetési szertartást. A község apraja-nagyja felekezeti különbség nélkül ment el a temetésre, hogy bizonyosságot tegyen együttérzéséről. Három családapát temettek egyszerre, apró gyermekeik és feleségeik kábultan nézték, mert fel nem foghatták az őket ért súlyos csapást, várták a vigasztalást és a *“miértekre”* a feleletet. *“Együtt sírtunk mindnyájan, nem csak az árván maradt családokat sírattuk, hanem önmagunkat is, mert ijesztő módon állt előttünk a fenyegető büntetés réme”.* (Mesélték a visszaemlékezők.)

A sóvidéki felkelés ekkor még javában zajlott, hiszen utolsó véres eseményére ezt követően Etéd és Atyha között kerül sor. Az etédi vásáron futótűzként terjedt a sóvidéki felkelés híre. A vásárra sok atyhai is elment, köztük Simó János és Simó Dénes, akik Oroszországból hazatért kiszolgált katonák voltak. Ebben a puskaporos hangulatban érkezett a községbe két román csendőrkatonája, akik mint küldöncök Parajd felé tartottak. Az egyik csendőrben Simó Dénes volt katonatársát vélte felfedezni. Ebből a találkozásból parázs veszekedés támadt, mely tettelegességé fajult. Simó Dénes és Simó János lefegyverezték a román csendőrkatonákat. A halálra rémült román katonák a szekerekön Atyha irányába próbálnak menekülni, mert a vásáros tömeg körülvette a szekeret és meggátolta a katonák szabadulását. Így értek el az etédi patak hídjáig. Amint a patakon átjöttek, az atyhai Pirooska János elkapta a kantárt, megállította a szekeret. A csendőrkatonák futva próbáltak szabadulni, de a tömeg az út közelében levő füzes mellett agyonverte őket.

SZOLLÁTH HUNOR

Szováta tematikájú képeslapok a „kis magyar világban” (1940-1944)

Kulcsszavak: Képes levelezőlapok; Szováta; képeslap-feliratok

A legtöbb Szováta tematikájú képes levelezőlap a századfordulás fellendülés után a két világháború közötti időben jelenik meg. Ezek mögött csak kevéssel marad le a „kis magyar világban”, azaz Erdély anyaországhoz való csatolásának idejében forgalomba került példányszám. A Sóvidék Folyóirat IV. évfolyamának 1. számában közölt írásomban a második világháborúig került tárgyalásra a Szováta vonatkozású képeslapkiadás, most ennek folytatásaként a negyvenes évek első felének kiadásai kerülnek bemutatásra.

Aa képes levelezőlapok kutatása során elemzésre került a felhasznált kép, a kiadási adatok, a bélyeg és bélyegző által hordozott információk, valamint a feladó által a hátoldalra írt üzenet. A lapok a szerző saját gyűjteményéből és a Magyar Múzeumi Képeslap Katalógusból származnak.¹

A századforduló környéki, és két világháború közötti képes levelezőlap kiadás eléri csúcspontját, mind példányszámban, mind minőségben is, tekintve a képek kidolgozását, megjelenítését, de a hordozó karton, papír minőségét is.² A harmincas évek vége felé a fotográfia felhasználása terjed el a képeslapkiadás terén, és a negyvenes években már kizárólag fotólapokkal, vagy fotók felhasználásával készült képeslapokkal találkozunk.³ A színvilág a fekete-fehér különböző árnyalatait meríti ki, de van néhány barnás árnyalatokat, szépia jelleget mutató lap is. A színes felvétel nagyon ritka, egyedül Körtesy Károly fotóművésznél találkozhatunk színes képekkel.

A választott tematika kiadónként, fotósonként igen változatos, főbb kategóriák: Medve-tó, Sós tavak, Sósziplák, Utcaképek, Központi park, Fürdőzők, Fürdőpavilon, Kaszinó. Nagyon szembeötlő az a változás a korábbi időszakokhoz képest, hogy ritka, vagy szinte hiányzik az egy-egy villát megörökítő képes levelezőlap. Ennek helyét átveszi a több villát, villanegyedet egyszerre bemutató felvétel. Ilyen kivételt képez a kommunista időkben is kedvelt két impozáns épület: a Bírák villája, és a Fürdő Szálló. Megjelennek ugyanakkor tematikaként a visszacsatoláshoz köthető jellegzetességek is: országzászló a parkban, és a „Szovátafürdő visszatért” feliratok. Ugyanakkor a tárgyalt időszakban nagy népszerűségnek örvendenek a mozaik lapok, azaz a több kis képből összeállított képeslapok, melyek az adott fotográfus, kiadó legjobb felvételeiből kerülnek ki.

A bélyegzők tekintetében két helység postahivatalának bélyegzője szerepel általában a lapok hátoldalán: a feladóhelységé és a címzett településé. Gyakran szerepel azonban egy másik, valószínűleg az ellenőrzést szolgáló bélyegző is, melynek felirata: „Szováta Gyógyhely Bizottsága”.

A kiadókat tekintve számbelileg erős csökkenés mutatkozik, sokan eltűnnek a piacról, de akad olyan kiadó is, amely túléli az átmeneti éveket. Ilyen a Fotofilm Kolozsvár, és az Illusztráció Fényképsokszorosító Szamosújvárról, a magánkiadók közül pedig Körtesy Károly fotográfus, vagy Kiss Fotográfus Parajdról. Megjelennek a porondon a nagyobb budapesti kiadók is a piac megnyílásával, de kisebb kiadók is próbálkoznak képeslapkiadással.

A legjelentősebb fotóművész, képeslapkiadó Szováta-fürdőn minden kétséget kizáróan Körtesy Károly. Zilahon született, egy hatgyermekes családban, és már korán a nyomdász szakmát szerette volna választani. Ám a nyomdászok szakszervezete az egészségi állapotára való tekintettel eltanácsolja ettől a munkától, így jut el Szászrégenbe, Heiter György fotográfus műhelyébe.⁴ Körtesy tőle sajátítja el a fürdők fényképezéséhez szükséges technikai ismereteket. A fotóművész lételemében azonban a második bécsi döntés után érzi magát, amikor Észak-Erdély újra Magyarországhoz kerül. Körtesy ennek a néhány évnek a krónikása, fotóriport-szerűen örökíti meg az eseményeket, az embereket, a történelmi események fontos élethelyzeit.

Körtesy Károly Marosvásárhelyen kívül Szováta-n is nyitott, illetve bérelt műhelyt, jó gazdasági érzékkel képes volt megválasztani a helyszíneket. Műhelye a Medve-tó partján lévő felső zenepavilon alatt volt, a Szovátaiak által Kicsigombának elnevezett épületben, egy Bazár társaságában. Életrajzirói nevét i-vel írják nagy többségükben, és néhány képeslap kiadási adatainál is i-betű szerepel, azonban a Műhely bejárata fölött neve y-al volt írva: „Körtesy Carol. Fotograful Băilor. Körtesy Károly. A fürdő fotográfusa.”⁵

A Szováta tematikájú Körtesy fotográfiák, és képes levelezőlapok keresettek a gyűjtők körében, és tévedés nélkül felismerhető egyedi jellegzetességeket viselnek magukon. Nagyrészt fekete-fehér, fotó minőségű felvételek, a hagyaték kis részét képezik a színesek, és nincs is ugyanolyan lenyűgöző, magával ragadó hatásviláguk. Az általa fényképezett, és kiadott képeslapok kiadási adatainál szinte mindig feltünteteti a működés, kiadás helyét is, a harmincas években kétnyelvűek ezek a feliratok, a negyvenes években pedig csak magyarul szerepel a szöveg: „Bazár, Medve-tó terasza”, „Foto Körtesi Sovata-Târgu Mures”, „Vânz. Bazarul Uleşan, Foto Körtesi Tg.-Mureş. Repr. interzisă”, „Körtesi K. fényképész felv. és kiadása. Utánnyomás tilos”.⁶ Ezeket a kiadási adatokat néha a képeslap hátoldalára vannak nyomtatják, néha pedig csak rápecsételték a fotó hátoldalára. A negyvenes években a Szováta tematikájú lapokat a budapesti Sárai Fényképsokszorosító Műhelynél adatja ki, valamint a Fotofilm Kolozsvárral működik együtt.

Témaválasztása rendkívül sokoldalú, szerteágazó, lefedi a korabeli szováta-i fürdőélet egészét, és a fürdőtelep egész területét, de nem áll itt meg, hanem magának a falunak az életét is ábrázolja épületeken, életképeken keresztül. Felvételeinek,

képeslapjainak nagy részét a Medve-tóról készültek képezik, sok különböző szemszögből, beállításból, irányból. Ezeken szerepel a Fürdőpavilon, a strand, és a tó tükre természeti háttérrel. Ezeken a felvételeken nagyon szépen látszanak a tavat környező épületek, mint a régi Kaszinó épülete, a Tivoli-szálló, a Sándor János villa egyes részei. Külön kategóriába sorolható a fürdőzők megjelentetése, ezek a fotók csak az alakokra koncentrálnak, és szemléletesen mutatják be a napozó, úszkáló fürdővendégeket, képet alkotva az akkori fürdőéletéről, de ugyanúgy akár a fürdődivatról is. A többi tavat is szívesen ábrázolja képeslapjain, ismerünk a Vörös-tóról és a környező sósziklákról, a Mogyorósi-tóról készült felvételeket is. Kedvelt témája a Medve-tó partján lévő Királyi kabinok megörökítése, híressé vált felvételén egy a vízben lévő fatörzs maradványaival az előtérben ábrázolja a román királyi család kedvelt nyaralóhelyét. Ez a felvétel a harmincas és negyvenes években is többször kiadásra kerül képeslap formájában. Olyan lapot is ismerünk 1948-ból, ahol a fatörzsön egy hölgy üldögél, háttérben a Királyi kabinokkal. Több mint négy féle mozaiklapot is készített szovátai tevékenysége idején, vagyis nem egy felvételtől, hanem több kis mozaikképből álló képes levelezőlapot. Ezeken korábbi, egyenként is kiadott fényképei elevenednek meg újra, kiváló összhangban, és harmóniában elrendezve egymás mellett.

Körtesy mellett a másik magánszemély képeslapkiadó a parajdi fotográfus, Kiss, akinek több portróját, családi képét is ismerjük a két világháború közötti időszakból. Ő örökíti meg fényképfelvételen a magyar hadsereg bevonulását is Szovátára. Első lapjain nem szerepel a kiadó, azonban jellegzetes kézírászerű feliratairól megismerhetők az általa kiadott lapok. Ezeket valószínűleg a negatívokba karcolja bele. Későbbi lapjain már a következő kiadási adatokat találjuk: „Kiss fényképész kiadása”, „Kiss fényképész Parajd”. Témaválasztására elsősorban a mozaiklapok a jellemzőek, barnás színezettel, de egy különleges fekete-fehér képeslapja is ismert.⁷

A nagyobb képeslapkiadók közül a már a harmincas évekből is ismert Fotofilm Kolozsvár (előzőleg Fotofilm Cluj) a legjelentősebb. A szovátai képeslapkiadásban másokkal is együttműködnek, mint például a Magyar Filmroda kiadó, vagy néha éppen Körtesy Károly felvételeit adják ki. A harmincas évekbeli fotókat is felhasználnak későbbi újrakiadásra, ez jól nyomon követhető például a Szent József villáról készült lapok esetében. A lapjaik szinte kizárólag fotólapok, a Körtesy felvételektől eltekintve közepes minőségűek, színviláguk általában fehér-fekete, néha barnás. A képes oldalon jellegzetes fehér, gömbölyű felirattal esetenként találkozunk. A negyvenes években érdekes felirat kerül a hátoldalra: „Magyar gyártmány”, és vannak esetek, amikor az épületeken lévő román feliratokat kiretusálják, vagy egyszerűen csak kihúzzák. 1946-ban már kétnyelvű feliratok kerülnek a lapok hátoldalára. Egy-egy jobban sikerült lapnak több változata is van, lehet

ugyanakkor a széle egyenesre vágott, vagy éppen recés is. Témaválasztásuk a legszerteágazóbb a kiadók közül, a Fürdőtelep egészét lefedi, és érdekes életképeket is kiadnak: *Patakban fürdőző gyerekek, Juhász nyájjal*.⁸ Mozaiklapokat is adnak ki bőségesen, fekete alapon nagyrészt, de két különleges darab is kikerült, az egyik a Szováta szó betűit, a másik egy virágot alkalmazva alapul a mozaikképeknek.

A Sári Fényképsokszorosító szintén együttműködött Körtesy Károllyal, több felvételét is kiadják, és ugyancsak ennél a kiadónál adta ki lapjait a Misi Bazar Szováta - Szőke villa nevű kisebb szovátai kiadó is. Ezt a kiadót különleges, minőségi fotólapok jellemzik, rendezett hátoldallal, minden apró részlet jól kidolgozott. Színvilága a fehér-feketét használja, témaválasztása a szokásos sós tavaktól az életképekig terjed. Körtesy olyan ritkaságszámba menő lapjait adja itt ki, mint a Kaszinó, Jézus Szíve Kápolna, Tivoli vendéglő.

Az Apostol Kiadó Budapest-nek egyetlen lapja ismeretes, gyenge minőségű a felvétel és a hordozó karton is. A hátoldalra rápecsételték a kiadási adatot, ennél többet nem tartalmaz. A képes oldala osztott, két kisebb felvétel szerepel rajta, az egyik a Fürdő Szálló, a másik egy beazonosíthatatlan villa.⁹

A nagy kiadók közé tartozik a Weinstock Budapest, melynek jellegzetes lapjai gyorsan felismerhetőek. Sorozataiknak barnás színviláguk van, a kép minden esetben keretbe foglalt, a felirat alul látható, és két részes, egyik a település neve, másik a bemutatott motívum. Esztétikailag is tetszetős a kis zászlóban szereplő Üdvözlés Szovátáról szöveggel ellátott sorozat, mely a fürdőtelep minden részletét bemutatja. Híres képeslapjuk a Fürdőtelepi Parkban az Országzászlót ábrázolja. Ugyancsak kétféle mozaiklapos sorozatot is kiadott, az egyik szintén Üdvözlés Szovátáról, a másik viszont nem tartalmaz feliratot, csak a hátoldalán.

Kisebb számban, és többféle változatban adott ki Szováta témájú képeslapokat a Magyar Filmroda, és a Misi Bazar - Szováta nevű vállalkozással is együttműködnek Szovátán. Az általuk kiadott fotólapok kiváló minőségűek, van azonban néhány gyengébb is, amelyek a barnás színvilágot alkalmazzák.

A Barasits Budapest Kiadó Soha Aladár papírkereskedővel, és Körtesy Károllyal közösen adott ki szovátai lapokat. Több változatú mozaiklapot dobna piacra, barnás színezettel, a harmincas évekből származó Körtesy felvételek ugyanakkor a megszokott minőségűek, és fekete-fehérek. Szathmáry és Kupán marosvásárhelyi kiadók is jelentetnek meg a Barasitsnál mozaiklapot, melynek egy kockája ábrázolja Szovátát.

Az Illusztráció Fényképsokszorosító Szamosújvár már a két világháború között is ismert képeslapkiadó (Ilustrația Gherla), sok felvételét még egyszer kiadja a negyvenes években. A tipikus jelzése, a csillag ugyancsak megmarad a körbefutó szöveggel. A lapok sorozatszámokkal ellátottak, és jól követhetőek a különböző változatok is ezáltal. Színeik barnásak, szépia jellegűek, jellegzetes kockás mozaiklapokat adnak ki, melyeken minden mozaikképnél felirat szerepel.

A kisebb magyarországi kiadók közé tartozik a „Margit fényképészet” Budapest-Lillafüred. Szép, fekete-fehér fotólapokat adnak ki, és a témaválasztásuk is egyedi, a nem annyira megszokott részleteit, aspektusait mutatják be a korabeli fürdőhelységnek. A Vörös-tó, Mogyorósi-tó szerepelnek leggyakrabban, de a MÁV Villáról is készül képeslap.¹⁰ A hátoldalon a magyar mellett angol felirat is olvasható.

A Gárdonyi és Fenyves Képeslapkiadó Budapest-nek csekély számú szovátai képeslapja ismeretes. Recés szélű, barnás színezetű fotólapok, témaválasztásuk általában az utcaképekben merül ki.

A lapok hátoldalán a feladó által írt szövegeket elemezve megállapíthatjuk, hogy közel sem hordoznak annyi információt a történeti kutatás számára, mint az előző időszakbeliek. Romlik az írás minősége, esztétikuma is, a sietés kapkodás látható nyomait viselik a szövegek. Az infrastruktúra kiépülésével, a telefon megjelenésével a kommunikációnak ez a formája hanyatlak, és ténylegesen csak üdvözlő szövegekre korlátozódik. Nagyrészt a feladó sokszor olvashatatlan aláírását, néhány üdvözlő szót, és esetleg dátumot tartalmaznak. Maga a Posta is erre bátorította a felhasználókat a következő szöveggel, melyet a bélyeg helyére nyomtattak, egy kis kockában: „Belföldre csak 2 fillér a portó, ha a keltezésen és a névaláírásokon kívül 5 üdvözlő szót írunk.” Egy néhány érdekes képeslap szövegét azonban szükségesnek látjuk közölni, ezek jól rávilágítanak a kor hangulatára, valamint a korabeli viszonyokra:

„Ma d. e. volt a Parajdi vásár. Vonaton mentünk-jöttünk, de vásárolni nem lehetett, mert mire 11-re odaértünk az autos-kocsis zsidók megelőztek. Ami rendes textilárú volt az elkelt. Nem volt nagy vásár, mert a legnagyobb dologidő van itt. Aratás, kaszálás, fakitermelés. De így is érdekes volt.”¹¹

„Szerencsésen megérkeztünk, a postámat leírom: Szováta-fürdő, Lujzika villa, 476. Előrelátólag tíz napig maradunk itt, minden nagyon drága.”¹²

„Tegnap előtt voltam egy gyönyörű autóbuzos kiránduláson a Gyilkostónál. Cso-daszép volt azt leírni nem is lehet. Szinte hihetetlen hogy Magyarország ilyen szép. A Bucson hegyén mentünk át Gyergyószentmiklósrá, végig sűrű fenyő erdők közben alpesi legelők. Sokak szerint egész Európában nincs hasonló.”¹³

„Szent József villa. Édes Blankám! Nagyon élvezem a tó vizét s a pihenést! sokat eszem, alszom, és nagyon megy a pénz. Csak a szoba 6,25 P. Naponta 15-16 P. el-megy.”¹⁴

Jegyzetek

1. A katalógus több mint háromszáz Szováta tematikájú képeslapot tartalmaz. Forrás: www.muzeum.arcanum.hu/kepeslapok (Elérés ideje: 2012)
2. Szolláth Hunor: „Özvegy Honézy Miksáné Úrnő Önagságának” Szováta tematikájú képeslapok a második világháborúig. In: *Sóvidék Kulturális Folyóirat*, IV. évfolyam, 1 szám, 2012.
3. Vö: Erős László: *Képeslapok könyve*. Kriterion, Kolozsvár, 1985.
4. Sebestyén Mihály: *Fényképek a múltból. Körtesi Károly életműve töredékekben*. Forrás: <http://mkdsz.hu/content/view/7671/87/> (Elérés ideje: 2012)
5. A hagyatéék töredéke a jogutódok által digitalizálva elérhető a következő honlapon: http://www.flickr.com/photos/fotokortesisikaroly/with/1809590416/#photo_1809590416 (Elérés ideje: 2012) A Körtesy-hagyatéék csaknem 1800 műtermi és külső felvételt, fekete-fehér és színes diaposzítívót, üveg-negatívot, valamint képeslapot tartalmaz.
6. a) Képeslap: *Szováta Gyógyfürdő, Medve-tó*, 1936. b) Képeslap: *Medve-tó terasz*, 1938. c) Képeslap: *Szováta Fürdő Strand*, 1941. Szolláth Hunor gyűjteménye.
7. Képeslap: *Szovátafürdő, Hunyadi Park*, 1940, Postabélyegző dátuma: 1941. VII. 13. Nagys. Dr. Rózsa Albert min. fogalmazó úrnak címezve, Budapest. Szolláth Hunor gyűjteménye.
8. Képeslap: *Szovátafürdő úti részlet*, Fotofilm Kolozsvár, Postabélyegző dátuma: 1941. VIII. 22. Olvashatatlan címzés. Magyar Múzeumi Képeslap Katalógus.
9. Képeslap: *Üdvözlét Szovátáról*, Apostol Kiadó Budapest. Postatiszta lap. Szolláth Hunor gyűjteménye.
10. Képeslap: *MÁV üdülő, székykapu*, „Margit fényképészet” Budapest-Lillafüred, Postatiszta lap. Magyar Múzeumi Képeslap Katalógus.
11. Képeslap: *Szováta fürdő*, Fotofilm Kolozsvár. Postabélyegző dátuma: 1941. VIII. 21. Nagys. Hohmann Ferenc úrnak címezve, Gyömrőre. Szolláth Hunor gyűjteménye.
12. Képeslap: *Szováta Gyógyfürdő*, Fotofilm Kolozsvár. Postabélyegző dátuma: 1943. VIII. 10. Nagys. Madaras Gábor úrnak címezve, Nyáradkarácsony. Szolláth Hunor gyűjteménye.
13. Képeslap: *Szováta – Kilátás a Medvetóra a Kaszinóból*, Sárai Fényképsokszorosító, Budapest. Postabélyegző dátuma: 1941. VII. 24. Nagys. Koncz Endre úrnak címezve, Balaton-Györök. Szolláth Hunor gyűjteménye.
14. Képeslap: *Szováta – Gyógyfürdő*, Fotofilm Kolozsvár. Postabélyegző dátuma: 1942. VIII. 29. Nagys. Csepcsányi Blanka úrhölgynek címezve, Tusnádfürdő. Szolláth Hunor gyűjteménye.

MÁRTON BÉLA

Borbély Gyula áldásos tevékenysége Szovátán

Kulcsszavak: Borbély Gyula; fafeldolgozó kisüzem; bolt

Már 48 éve múlt, hogy tanárként Szovátán élek. Ez alatt a hosszú idő alatt sok ismerősöm szóba hozta Borgély Gyula fafeldolgozó kisüzemét, valamint a több részlegből álló üzletét 1920-1948 között csaknem mindegyik szovátai lakos hozzá fordult, ha valamit be akart szerezni. Azt is elmondták az ismerőseim, hogy ha csak tehetette, mindenik alkalmazottjának és vásárlójának segített. Kontos könyvet nyitott, hogy a megbízható szovátaiak hitelben is vásárolhassanak, amíg állataikért vagy egyébért pénzt kapnak. A szovátai református egyházon is több ízben, jelentős mértékben segített.

A fafeldolgozó kisüzem emlékei

Számos adatközlőt meghallgattam, közülük kiemelkedően sokat tudott Fülöp Gábor¹ tehetséges ismerősöm, aki fűrészárut, faszenet és egyebeket szállított szekérral Borbély Gyula kérése, utasítása szerint. Az ő tájékoztatásából tudjuk, hogy az üzem és az anyagért egy hektárnyi területet foglalt el ott, ahol jelenleg a középiskola tanműhelyei találhatók.²

A tulajdonos a Malomárokra korszerű vízturbinát szerelt fel. Ennek sajátossága volt, hogy az áramló vizet tölcészerű vízgyűjtőbe vezette a turbinalapátokra. Két csatornát épített, egyiket a kisturbinának, másikat a nagyobb lapátúnak. A víz kb. 10 méteres eséssel érte a turbinalapátokat. Többféle gépet működtetett. A legnagyobb a gáter volt, amelybe 7-8 fűrészlapot be lehetett fogni, és így a rönkből egyszerre 6-8 deszkát vágott ki.³

Ha a rönk nagyon vastag volt, akkor azt először kettéhasította, majd mind a két feléből deszkát fűrészelt. Ha a rönk közepes vastagságú volt, akkor azt a gáteren leszélézte, beállítás után pedig 7-8 deszkát vágott belőle. Ebben az üzemben fenyőfát, bükkfát és csertölgyet egyaránt feldolgoztak. Borbély Gyula erdőt bérelt és azt kitermeltette. Az üzemben kb. 15 ember dolgozott. Voltak bedolgozó emberei is, akiket csak akkor hívott be, ha nagy rendelést kapott, vagy sürgős volt a vágni-, szállítani való. Az üzem területén volt hely arra is, ahol szakemberek kásztákba rakták a kivágott deszkát, a hevedereket, talpfákat és gerendákat.⁴ A vékonyabb, kisebb keményfákból szerszámnyeleket, seprűnyeleket készítettek. Borbély Gyula a napok nagy részét az üzletben töltötte, mert fontosnak tartotta, hogy az alkalmazottjai pontos, jó munkát végezzenek. Sorra figyelte és ellenőrizte a gépeken végzett munkát. Azt is megnézte, hogy a fűrészáru tárolása nagyon jó minőségű legyen.⁵ Megbízható gépésze volt, aki irányította a turbina, a gáter és a körfűrészek működését. Szócs Lajos gépésznek ő adott telket az üzem közelében, Baróthi

Jenő mellett, majd pénzzel segítette, hogy ott házat tudjon építeni a családjának.⁶ A szovátaiaknak is adott el deszkát, de a legtöbb fűrészárut Balázsfalván, valamint a Nyárad mentére és Marosvásárhelyre szállított. A nyáradmenti egyházak is sok anyagot vettek tőle.⁷ Az ő tevékenysége idején, vasúton lehetett szállítani a méretre kivágott faanyagot Balázsfalva felé és Nyárádszereda felé. A nyárad mentére leginkább építőanyagot, gerendát, hevedert, deszkát és tűzifát kértek.⁸

„Ha a szovátaiak deszkát, építőanyagot kértek, azt stráfszekérrel, a Vidám nevű lovával házhoz szállította, Domokos Albert volt a kocsisa”.⁹

Az erdőkitermelő munkálatokról az alábbi adatokat sikerült összegyűjtenem: Erdőt bérelt az állami, havasi erdőkből, magánemberektől, s azok fáit tapasztalt erdőmunkásokkal kitermeltette.¹⁰

Az erdei munkálatoknál Kelemen Dénes volt a megbízottja, ő irányította és ellenőrizte az ottani munkálatokat.¹¹ Fülöp Gábor arról is részletesen beszélt, hogy Borbély Gyula a kitermelt fának elég jelentős részéből szenet égettetett Kacsó vezetéki szovátai szakemberrel. A munkálatokban részt vett a Kacsó felesége, a leánya és a fia is. Illyésmező és Szováta között a Köveshágó erdeje szélén szénégető telepet épített ki a patak közelében.¹² „Én (Fülöp Gábor) hordtam lovas szekérral a szenet a két szovátai állomásra, néha távolabbra is, például a nyárad menti kovácsoknak. A szenet hektóméterben számoltuk. Főként kovácsoknak volt szükségük faszénre. A tulajdonos olyan ládát csináltatott, amely éppen fél hektóméteres volt. Ennek felhasználásával hamar ment a mérés”.¹³ A két világháború között faszénből nagy tételeket küldött Balázsfalvára, amelynek a lakossága már akkor csaknem teljesen román volt.

1940-44 között csak Maros megyébe szállított. Az idők emlékezetében az is megmaradt, hogy vállalkozóként betegsegélyzőt működtetett, mindegyik alkalmazottjának ő fizette a kezelési költségeit, ezért később is kivételes hálával gondoltak rá- mondta Nagy Béla.¹⁴

Vegyes üzlete

Szováta központjában a Fő út 150 szám alatt működött. Ennek több részlege volt. Az élelmi részlegen lisztet, olajat, zsírt, túrót, sajtot, szalonnát, kenyeret, stb. lehetett vásárolni. Baloldalon italkimérés várta a vevőket. A lábon álló férfiakat pálinkával vagy borral szolgálták ki- mondta Nagy Béla 88 éves adatközlő. Az akkor forgalomban lévő fűszereket mind meg lehetett vásárolni a boltban. A lisztet Marosvásárhelyről a Hedvig-féle malomból hozták 5 tonnás Ford autóval. A Ford nem az ő tulajdona volt. Élelmiszereket hoztak Dicsőszentmártonból és Nyárádszeredából is.¹⁵ A tulajdonosnak volt három segédje: Tőkés János, Kiss János és Sütő Árpád, a vevők óhaját teljesítették, mindig udvariasak voltak. Inasok is szolgálták az anyagmozgatást, behordást, kihordást. Ifj. Nagy Géza 3 évig nála tanult, hasonló munkát végzett Demeter Béni is. Később ő családot alapított és szovátai

lakos lett- mondta Nagy Béla most is élőszemtanú. Ugyancsak tőle tudjuk, hogy a személyzet az ő lakásán kosztozott. Arra is emlékezett, hogy Borbély Gyula kontókönyvet vezetett és a megbízható szovátaiak hitelbe vásárolhattak havonta 500-1000 lej értékben. Ezzel is megszeretette magát s egyben nőtt a tekintélye is. Az üzlet mellett, a hátsó részben raktárt alakított ki az élelmiszereknek és egyebeknek. A raktárban tartotta a pánccs szekrényt, abban őrizte az üzlet iratait és a napi bevételt. Minden biztonsági intézkedése ellenére 1938-ban egyszer behatoltak a tolvajok a raktárba és vittek, amit sietve vihettek.¹⁶

Borbély Gyulára vonatkozó adatok az 1998-ban megjelent *Szováta* című 334 oldalas monográfiában: előzetesként megjegyzem, hogy a Református Egyház jegyzőkönyveiből bizonyos esetekben nem csak a jegyzőkönyv felvételének évét, az oldalszámot és Borbély Gyula nevét is idézem, hanem a szóban forgó bizottság tagjainak a nevét is, mert jó tudni, hogy egykoron kik mutattak példát közösség szervezésében, áldozatvállalásában.

1924-1931: „*Presbitériumunk kimondja, hogy elsősorban felépíti a papi lakot és iskolát, amihez lehetőleg azonnal hozzáfog. Az építő bizottság tagjai: Borbély Gyula, Szabó Zsigmond, Szász Mihály, Oltyán János, Zsigmond Ferenc, Sánta Imre.*”-139. oldal

1932. ápr. 24. „*elfogták a szovátai Dalkör Alapszabályzatát. A vezetőségbe megválasztották: elnöknek Kádár Józsefet, alelnöknek Borbély Gyulát, karnagynak Bartha Bélát, Helyettesnek Fábrián Józsefet és Kádár Józsefnét, pénztárosnak Márton Károlyt, ellenőrnek Bíró Pált.*”-140. oldal

1937. ápr. 18. „*Bartha Béla arra is inti a presbitériumot, hogy ha már székely templomot építünk, legyen az minél székelyebb. A felügyelő bizottságban helyet kapott Vadász János, Sánta Imre, Horváth András, Borbély Gyula, Agyagási Gábor, Szabó Zsigmond, Szász Dénes, Siklódi Béni, Siklódi József, Fábrián József, Lengyel Dénes, Gálfalvi Lajos, Gáspár Lajos, Garda Domokos gondnok Bartha Béla lévita lelkész.*”-142. oldal

1937: „*A szükséges pénz biztosítására 1937-re felemelik az agyházadót. Dr. Bernády György 6000, Ruhig László 4000, Borbély Gyula 3160, Kádár József 3160, Sánta Imre 2000, Agyagási Gábor 2000, Szabó Sándor 1860, Vass Sándor 1800, Kovács Mihály 1800, Szabó Mihály 1660, Szócs Jenő 1660, Maskovits Árpád 1660, Nagy Géza 1580 stb. lejjel járult hozzá az építkezéshez.*”- 143. oldal

„*A cserepeket Csiky Jakab szakadati fazakas műhelyében égetik, költségeit Borbély Gyula fedezi.*”-143. oldal

1938. aug. 28. „*Borbély Gyula sokszor segített pénzzel, tanáccsal, fuvarral és egyéb munkával az építés körül, amit ha nem tett volna, sokszor megakadt volna a templomépítés ügye.*”- 144. oldal. *A tetőcserepeken kívül Borbély Gyula adományozta a tetőzethez és a padlóhoz szükséges faanyagot.*”-144. oldal.

A Második Világháború éveiben

„*A kisebb üzemek közül a Borbély Gyuláé 1940 szeptemberében 133.000 m³ faáruval rendelkezett.*”-148. oldal

1942. jún. 7.: *Káli Dénes lelkész beiktatásakor köszöntő beszédet mondott Borbély Gyula, presbiter, Kádár Józsefné a Nőszövetség részéről, Fehér János jegyző, Szócs Károly tanító.*”- 152. oldal

„*A környéken elfogott német és magyar katonákat Szovátán három rögtönzött táborba gyűjtötték össze. Az egyik a Parajdi úti iskola körül, a másik a Borbély fűrészüzem udvarán, a harmadik a mai közüzemek tűzoltó szertárának helyén volt.*”-159. oldal

A szocialista hatalom berendezkedése

„*Borbély Gyula német gyártmányú turbináját a háború után az oroszok leszerelték és elvitték. Később Borbély fából csináltatott nagy vízikereket, amely gépeket hajtotta. Az államosítás után az egész felszerelést, berendezést a Kombinát sok évig használt- emlékezik vissza Fülöp Gábor.*”

1948. szept. 26-án leltározzák fel Borbély Gyula és Kun Mihály gáttereit.

„*Borbély Gyula Gátterénél két kerek turbinát egy Kornpach márkájú gátért, egy cirkulát egy Stuttgart márkájú vasesztergát, egy Hoffer Schranck lokomobilt, két vaskerékekkel ellátott favagont leltároztak fel. A telepen egy 17x17 m-es faszínt, egy 8x6 m-es tégl géptermet és végül a tulajdonos két szoba, konyhás lakását. A leltározás másnapján felszámolják a magángáttereket.*”- 172. oldal.

A családtagok személyi adatai:

-Borbély Gyula, Nagybaconban született 1887. V. 28-án, elhunyt 1963. V. 20-án Petőfibányán, Magyarországon.

Felesége: Gerga Kornélia, a Felvidékről származott.

Leánya: Edit. Szovátán majd Marosvásárhelyen tanult. Edit első férje Maskovits Árpád, kereskedő. E házasságból született egy leányuk: Borbély Éva Adrienne. Szovátán járt iskolába, kitűnő tanuló volt.

Később Edit férjhez ment Zahoret Gyulához. Ebből a házasságból született egy fiúk, aki később Németországban halt meg.

Eszengi Éva jelenleg is él Weisbadenben, Németországban

Megjegyzés: Az életrajzi adatokat Klózer Ilona tanárnő mondta el, aki gyermekkorától kapcsolatban áll a családdal, Eszenyi Évával mostanában is hetente beszél telefonon.

Összegzés

- Magánvállalkozóként kb. negyven munkahelyet teremtett.

- A Református Egyház kiemelkedő támogatója volt.

- Tehetséges kereskedő volt, beszerezte mindazokat az árucikkeket, amelyekre a szovátai lakosságnak szüksége volt.

- Tisztelettel és segítőkészséggel viszonyult az alkalmazottakhoz, és minden szovátai lakoshoz.

- Mindezekért a szovátiaiak hálával és nagyrabecsüléssel gondolnak rá!

Jegyzetek:

1. Fülöp Gábor, Sport utca 2. sz. születési ideje: 1931. II. 9. Jelenleg is él.
2. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
3. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
4. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
5. Fülöp Gábor tájékoztatása.
6. Fülöp Gábor szóbeli adatai.
7. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
8. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
9. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
10. Fülöp Gábor szóbeli adatai.
11. Fülöp Gábor szóbeli adatai.
12. Fülöp Gábor szóbeli adatai.
13. Fülöp Gábor szóbeli közlése.
14. Nagy Béla Adalbert, Szováta, Fő út 49. sz. Születési éve: 1924. Most is él.
15. Nagy Béla Adalbert szóbeli közlése.
16. Nagy Béla Adalbert szóbeli közlése.
17. Fekete Árpád – Józsa András – Szőke András – Zepezaner Jenő: *Szováta 1587-1989*. Székelyudvarhely, 1998.

ZEPEZANER JENŐ

Szováta, egy sikertörténet a Monarchiában II.

Kulcsszavak: *Korond; Szováta-fürdő; fürdőélet*

Korond fürdővendégei a XIX. század közepén Kolozsvárról, Marosvásárhelyről és egy száz km sugarú körön belüli településekről érkeztek. Később a kolozsvári látogatók száma egyre zsugorodott. Marosvásárhely maradt az a város, ahonnan a legtöbben érkeztek. Ezt a helyzetet illusztrálja a mellékelt grafikon. A bejegyzett vendégek közül a legtöbben főleg Marosvásárhelyről és Maros-Torda vármegyéből érkeztek, amit Udvarhely- és Kolozs megyék követtek. A vendégek 43,9%-a érkezett családdal (egy családra négy személyt számítva), a többiek vagy kisebb társasággal, vagy magányosan nyaraltak. Nők és férfiak is nyaraltak barátjójuk, illetve barátjuk társaságában, de rokoni kapcsolat is összehozhatott 2-4 személyes társaságot. A regátba letelepedett iparosok is kedvelték az erdélyi magyar fürdőket, így kis számban Korondra is érkeztek. A század végére megváltoztak az utazás feltételei. A század vége felé egyre többen utaztak egyre nagyobb távolságra, de az utazások célpontjai is átrendeződtek. Ez a jelenség elsősorban a vasútépítések következménye volt, de rövidebb távokon a közutak javulása, kiépítése, az egyre nagyobb teret nyerő reklámozás és nem utolsósorban a „divatos”, (Balaton-melletti, Adriai, osztrák és német) fürdőhelyek nagyobb vonzereje is hozzájárult. Korond elszigetelődött, a megszokott vendégei elmaradtak, vagy útközben Szováta „botlottak.” Egy Szovátán 1904. augusztus 11-én keltezett képeslap feladója a következőket írta: „Korondról utamban lebeszéltek, valószínű tehát, hogy itten megtelepedem. Több mint bizonyos az is, hogy Korondot is megtekintem. Igen szép hely ez, több nemű gyógyhatású sós vízzel rendelkezik. A létszám oly nagy, hogy alig találtam szobát.”

„Kellő közepén a Korond vize mentében nyúlik fel a fő sétaösvény mintegy 300 ölnyi hosszúságra. Ebben és a kút körüli kis téren — mely ivó és egyszersmind vásártér is — összpontosulnak a lakházakhoz vivő ösvények és utak, mutatva, hogy a telep első alapítását egységes gondolat vezette. A fősétátér nem éppen közepén vannak a fürdőházak, végén a fürdő-vendéglős lakás 8 a közétkezési hely, délre nyílt kilátással az egész fürdő-helyiségre, úgy, hogy a ki az egészség e kis szigetére belép vagy arról kimegy, a telep szinte minden pontjáról látható. Korondnak nemcsak ivó borvize, de természeti fekvése is egyezik a gleichenbergivel, sós és gyantás fürdő-vize pedig páratlan tán a földtekén; a kettő együtt a legbiztosabb gyógyszer: főbajokban, ... Nagyon szenvedők eleinte üstben melegített 24—28 fokú vasas borvízben fürödnek, melyhez egy vagy két rész hideg, gyantás sós víz vegyítetik; erősebbek kezdetben azonnal künn a szabad sós fürdőben.” – írta a Vasárnapi Újság 1866. június 1-i számában

Jakab Elek. A szovátai fürdő csak egy évtized múlva jelent meg.

A nyaralásra költött pénz nagyobb része elvándorolt, hiába emlékeztettek az újságok és fürdőismertetőik, hogy nálunk is kitűnők a gyógyvizek, vagy jobbak és olcsóbban lehet nyaralni. Gyógyító hatásában egyenértékűnek tartották:

- Ausee – Szováta;
- Bilin – Bodok, Kászon, Tusnád, Málnás;
- Charlottenbrunn – Korond;
- Franzensbad – Tusnád;
- Gastein – Szejke;
- Geilnau - Előpatak, Homoród, Málnás;
- Gleichenberg - Málnás, Kovászna;
- Gmunden – Szováta;
- Homburg - Borszék, Előpatak, Tusnád;
- Ischl – Szováta;
- Kissingen - Bálványos, Tusnád;
- Selters - Kovászna, Málnás;
- Neuheim – Borszék;
- Pyrmont - Előpatak, Borszék, Korond, Tusnád, Homoród;
- Rechenau - Tusnád, Homoród, Előpatak;
- Schwalbach – Előpatak.

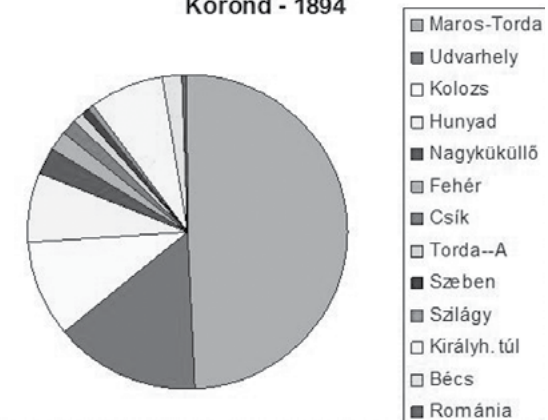
Azonban a nyugati fürdőkkel nem lehetett hasonlóan kényelemmel berendezett és szolgáltatásokat nyújtó fürdőhelyeket szembeállítani. Mindenik jelentősebb külföldi fürdőn volt már vízvezeték, szennyvíz csatorna, villanyvilágítás, fedett sétány az ivókúrát végzők számára, erdei sétány, kórház, gyógyszerár. Híres fürdő orvosok gondoskodtak a gyógyulni vágyó vendégekről. „Nézem a vendégek névsorát. Évente több száz magyar vendég! Ismert és ismeretlen magyar nevek a főúri világból, vidéki nemesi kúriákból. ... A közönség szolgálatára áll [Bécs melletti] Badenben 28 szálloda, 18 étterem, 12 panzió, 18 hotel garni, 12 kávéház, 5 tej- és kávékimérés, 4 reggeliző és borhelyiség. Azon kívül zeneterem, színházak, sportklubok, lovaglás, kocsiszás, csónakázás, kirándulás.” írta 1913-ban a Székely nép. A vendég listák kiadásával és szétosztásával külön kiadó foglalkozott a Rákóczi-forrásról híres Kissingenben. A „Liste der im Jahre 1857 angekommenen und abgereisten Kur- und Badgäste in Bad Kissingen und Bocklet. [Kissingen, 1857.]“ szerint 5443 fürdővendég, 2337 rövid időre, a fürdőre látogató vendég volt a látogatottsága 1857-ben. A vendégek között 14 személy volt királyi családok tagja. Lakhelyük szerint porosz volt 1099, 1070 bajor, 935 orosz, 425 osztrák, ... román 59, moldvai 11. Nem tudjuk, hogy mekkora volt a magyarok száma, mert az akkori politikai beosztás szerint a Habsburg-birodalmi alattvalók egy rovatban szerepelnek.

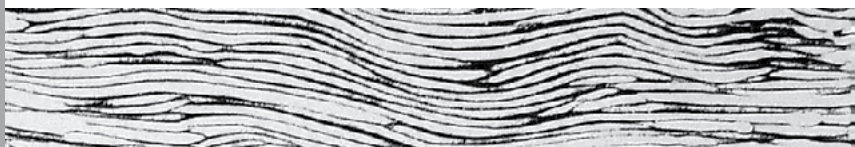
A hazai fürdők megítélése később sem javult. Külföldön az arisztokrácia és a gazdagok képviselték Magyarországot, vagyis a legjobban költekező réteg vitte pénzét

külföldre. A Bécs melletti Baden (a Rajna melletti Baden Badenig nem jutottam el), meleg vizében mélézva, melyben már Róma katonái és polgárai is fürödtek, jöttem rá, hogy egy igazi nagy fürdőhely létrejöttéhez nem kell sok. Elég ha van a határában, (nem messzebb mint 25-30 km) egy császárváros, ahova egy birodalom pénzei folynak be, a jó k. und k. nyaranta kiviteti magát, a nagypolgárok villasorokat építtetnek, a kispolgárok tódulnak az opera elől induló helyiérdekű vasúton, a sétányok a híres bécsi erdő, a Wienerwald, fái (összesen 40 millió) alatt kanyarognak, hol a szellő is keringő dallamait dúdolja. Az sem mellékes, hogy vagyontokat lehetett veszíteni a kaszinóban. A szórakozás biztosítva volt. „A *biedermeier városka*, a történelmi emlékeket is idéző *Kurpark* – az egykori császári fürdővárosokra jellemző zenekari pavilonnal, ahol nyaranta valóban operett dalok csendülnek fel – kellemes sétálehetséget nyújt. A csinos sétálóutca kávéházai, kisvendéglői csábítóak, s bár kétségtelen, hogy ez a városka is koranyártól mutatja a legvonzóbb arcát, minden évszaknak meg van a szépsége. A Kurpark közepén a Strauss-Lanner szobor emlékeztet arra, hogy az operett (egyik) fővárosában vagyunk: a badeni színház, amely építésze miatt is megér egy látogatást, a legjobb hagyományokat követve egyáltalán nem vidéki színvonalú előadásaival gyakorta idevonzza a kényes bécsi közönséget is. Nyaranta az arénában is rendeznek szabadtéri előadásokat, s vagy tíz éve kaszinó is kiegészíti az esti szórakozási lehetőségeket.” – írja az útikalauz.

És ha mindez megvan, már csak működtetni kell.

Korond - 1894

BANDI DEZSŐ

Szováta népi díszítő- faragó kultúrája¹

Kulcsszavak: Sóvidék; Szováta; székelykapuk

„A helység maga igen csinos, s az idegen előtt felöltök lesznek bizonyos a lakok előtt pompálkodó rendszerint élénk színekre kifestett galambbúgos kapuk, melyek köríves nyilatúak, s díszkeretükben a növényvilágból vett díszművészettel vannak elöntve, különben ily alakú kapuk a kis Küküllő völgyében mindenütt előfordulnak.”

Alig telt el száz év A Székelyföld leírásának megjelenése óta s ma már sem Szováta, sem a Kis-Küküllő völgyében egyetlen ebből az időből származó nagy kapu nem maradt az utókorra. Ennek ellenére a szováta házakon, csűrökön és kiskapukon a fa készítő kidolgozásának ma is annyi változatos technikájú művészi színvonalú emlékét láthatjuk, hogy ezek alapján is joggal tekinthetjük Szováta Maros megye leggazdagabb népi faragóművészeti központjának.

A szováta faragott készítmények elemeit, szerkezetét, elrendezését és összefüggéseit vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy 1840 és 1930 közötti időszakban ezeknek semmi kapcsolatuk sem volt a helyi növényvilág ábrázolásával. A napjékép gyanánt ismert forgó rózsával, rozettával, madarakkal, szarvasokkal és oroszlánokkal kapcsolatba hozott szőlőfürtök, pálmalevek, tulipánok, tölgy és fenyőágak olyan sajátos életfa jelképek és motívumok, amelyek inkább a hit, mint növényvilágot képviselik díszítőművészetünkben. Ezt erősíteni látszik az a körülmény is, miszerint néhány esetben a szőlőfürt ábrázolás olyan elvont jelképpé alakult, amelyek eredetét talán fel sem ismernénk természetesebb párhuzamaik nélkül.

Ugyanez vonatkozatható a tulipán és palma motívumokra is. A szováta szarvas díszítmények életfához kötöttségét két másik sóvidéki – egy sófalvi és egy korondi – díszítménnyel is szemléltethetjük.

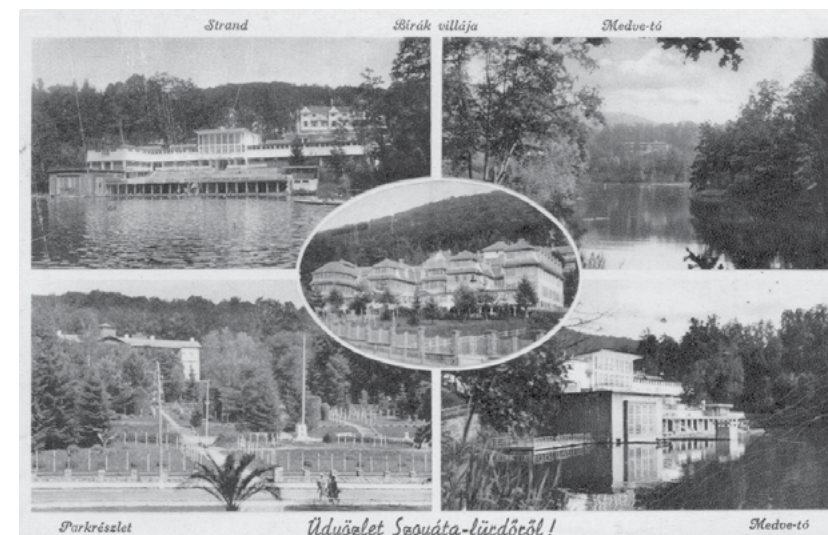
Ezek a térben és időben elterjedt életfa jelképek Szováta kapunként és alkotónként számos változatban újjászülettek, és sajátos helyi művészi szerkezetet, stílust, és formát kaptak. Eddig még nem ismerünk olyan kísérletet, amely elfogadható magyarázatot keresne egy helység vagy tájegység hasonló díszítőművészeti gyakorlatának eredetére, meghonosodására és elterjedésére, szellem-, művelődés- és művészettörténeti vonatkozásaira. Minthogy ezek a még tanulmányozható doku-

mentumok egyre kevesbednek, megőrzésükben, rögzítésükben, a velük kapcsolatos összes helyi emlékek és ismeretek felkutatásában és leírásában megfelelő kutató szakemberek hiányában egyelőre csak a helyi tanulók és értelmiségiek önkéntes társadalmi összefogása segíthet.

A későbbi, 1930 után faragott kapuk nagy részénél közösségi-népi jelrendszerbe tartozó díszítményekkel szemben előtérbe került a természetet uralni, átalakítani és átkölni képtelen, természetutánzó, egyéni műkedvelő ügyeskedés. Az utóbbi években azonban egyre többen értékelik és igénylik a népi művészet hagyományos, közösségi formáit. Ehhez képest még mindig kevés ezeket az igényeket tömegszinten kielégítő és irányító, felelős tájékoztatás. A Kis-Küküllő völgyében új kaput állítók azonban a legszebb kelementelki, gyulakutai szováta faragott díszítmények között válogatnak.

Jegyzetek

1. A szöveg keletkezési ideje 1980.IV.12. és a Teleki Oktatási Központ által digitalizált Bandi Dezső hagyatékából (www.bandidezso.org) származik, melyet a jogutódok szíves beleegyezésével közlünk.

HORVÁTH ISTVÁN

A Sóvidék és a parajdi kősótelep geológiai és földrajzi feltárása II.¹

Kulcsszavak: *Sóvidék; Parajd; sótelep*

Erdély kutatásában kimagasló szerepet játszott Herbich Ferenc (1821-1897), akinek a század vége felé megjelent munkái mindmáig alpművek. A Kárpát-medence és ezen belül a Székelyföld más neves kutatói közül – messze a teljesség igénye nélkül – megemlíthetjük az alábbiak nevét: Nopcsa Ferenc (1877-1933), Hofmann Károly (1839-1891), Böck János (1840-1909), id. Lóczy Lajos (1849-1920), Böck Hugó (1874-1931), Szádeczky-Kardoss Gyula (1860-1935), valamint az őket követő Telegdy Roth Károly, Papp Károly, Török Zoltán, Schmidt-Eligius Róbert, Szádeczky-Kardoss Elemér, Vendl Aladár, Böck János, Koch Sándor, Bányai János, Balogh Ernő, Cholnoky Jenő, Bulla Béla, Tulogdy János, Mészáros Miklós, Vofkori László és ez a sor szinte kifogyhatatlan.

Közöttük Lóczy és Cholnoky egyúttal a hazai felszín-alaktannak (geomorfológia) a megteremtői. Lóczy halála után (1920) Prinz Gyula, Cholnoky Jenő és Teleki Pál megírták a Kárpát-medence mindaddig legátfogóbb elemző földrajzát (Magyar föld, magyar faj). A világhírű és széles látókörű Cholnoky Jenő (1870-1950) nagy szemléletességgel, tér-rajzban ábrázolta a Hargita-fennsík (a Mezőhavas és Somlyó vulkáni kúpokkal) és az előtte elterülő kis Sóhegy felszíni kapcsolatát, valamint a mögöttük fekvő Gyergyói-medence és a távoli Békási-szoros térbeli helyzetét. Művében ezt így magyarázza: „*elől a dolinás parajdi sóhegy, keresztül folyik rajta a korondi Sós-patak, hátul a Gyergyói-medence és a Kárpátok lánc. A szabályos, kúpalakú réteges-vulkánok széles, vulkáni törmelékközzel fedett fennsíkon sorakoznak.*” Népszerűsítő munkái mellett A földfelszín formáinak ismerete című könyve máig idézett alpmunka. Ő ismerte fel először, hogy a külső erők által létrehozott felszínformák eloszlása a Földön elsősorban az éghajlat függvénye.

A sóvidéki ásványvizeket többen is kutatták: a korondi ásványvizekre a szebeni Lucas Wagner (1773-ban Bécsben megjelent az Erdély ásványvizeinek összetételét és orvosi javallatait tartalmazó latin nyelvű könyve) és a kibédi Mátyus István (akinek nevéhez fűződik a korondi savanyúvíz első elemzése), majd később dr. Fialka Gusztáv hívták fel a figyelmet. Bernáth József (1880) és Fischer Samu

(1887), a szénsavas ásványvizeket pedig Bányai János (1928-1944) ?rta le. Fischer Samu egy sóskutat és 12 sóforrást említ Korond környékén. Korond-fürdő XVIII. századi népszerűsítésében jelentős szerepe volt Karl- Gottlieb von Windich német nyelvű (1799) és Bélteki Zsigmond (1818) latin nyelvű munkáinak is. Dr. Hankó Vilmos nevezte először unikumnak a sós, szénsavas és vastartalmú csigahegyi forrást (1902-ben). Bányai János részletes összefoglaló munkát közöl a Székelyföldi és a Sóvidéki ásványvizekről (Adatok a hargitai ásványvizek geológiájához, 1929). Ebben kifejti, hogy a miocén rétegekhez kötődő sóforrások kénhidrogén tartalmának organikus eredete van, esetleg a márgákban található szulfidok, vagy a mélyben, a sós zónában levő szulfátok bomlásából keletkezett.

A Hargita-megyei ásványvizekkel kapcsolatosan több szerző közölt részletes, a ritka alkotóelemekre és a rádióaktivitásra is kiterjedő adatokat. Megemlíthetjük Straub József közleményét (1950), aki több erdélyi ásványvíz részletes analizését ismerteti. Soós Pál és munkatársai (1962) a gyógyvizek mikroelem-tartalmával kapcsolatosan közöltek adatokat. Szabó Árpád és munkatársainak monográfiája (1957) a volt Magyar Autonóm Tartomány, a jelenlegi Maros, Hargita és Kovászna megyék ásványvizeiről tartalmaz részletes analízis eredményeket, rámutatva a vízösszetétel és a vidék geológiai felépítésének kapcsolatára is. Makfalvi Zoltán és Péter Elek a Csíki-medence hévízeiről készült dolgozatukban (1980) kiemelik a vidék geotermikus viszonyai és a hévizek közötti szoros kapcsolatot. A vulkáni lánc és környéke egyben egy regionális geotermikus anomália területe is, ahol a geotermikus gradiens-értékek átlagban 4-5 C⁰ / 100 m fölött vannak, a 3C⁰ / 100 m-es normálgadienssel szemben, mely a sajátos földtani szerkezetnek, a mélységi magmatómegek jelenlétének tulajdonítható. Szabó Árpád és Várhelyi Csaba tanulmánya (1980) az ásványvizek rádióaktivitásának és élettani hatásainak az összefüggéseit elemzi, nagy részletességgel.

Kalecsinszky Sándor fővegységnek, 1901-ben először sikerült tudományosan megmagyaráznia Szovátafürdő vizének a magas hőmérsékletét, a szintén magas sótartalom mellett. Mérései alapján megállapította, hogy a Medve-tó meleg sós vize nem termális eredetű, melegét nem vegyi bomlás idézi elő, hanem a nap hő-sugara melegítik fel, innen kapta a heliotherm elnevezését. Magyarázata a világon elsőként értékelhető, később több természettudós és geológus is átvette (többek között Németországban) és alkalmazta a hasonló viszonyokkal rendelkező sóstava-knál.

Böck Hugó ar Erdélyi-medence földgázélfordulásairól készített összefoglaló tanulmányt 1911-1912 között, és mintegy összegezi a magyar geológusok első évtizedes munkáját. Az ő geológia tankönyvét (1903) használták a diákok egészen a Vendl Aladár geológiai tankönyvének megjelenéséig (1950).

A sótelepek utáni, erdélyi kutatások érdekes fordulatokat eredményeztek. Első-

nek Böhm Ferenc bányamérnök kezdett el kutatni az Erdélyi kálisó után, Böckh János és id. Lóczy Lajos egyetemi tanárok javaslatára. Erdély első kutatófúrását 1907 őszén kezdték el a Nagysármási vasúti állomás mellett. Ez nem hozott eredményt, ezért a másodikat a Bolygó-réten tűzték ki. Kálisót nem találtak ugyan, de ebből a fúrásból, 1908 novemberében, 302 m mélységből hatalmas erővel tört fel a földgáz (csaknem tiszta metán). Ez a fúrás az akkori Európa legnagyobb földgázkútjává vált, napi egy millió köbméter gázt adva. Ezt a kutatófúrást tekinthetjük az erdélyi földgáz első kútjának és Böhm Ferencet a felfedezőjének. Papp Károly (1873-1963) mint térképező geológus elsősorban Erdély területén végzett úttörő munkát, nevéhez is fűződik a kissármási földgáz felszínre hozatala (1906).

Jegyzetek

1. Az írás megjelent a szerző *A székely sóbányászat története* című könyvében.

AMBRUS LAJOS

**A magyartanár
(Novella)**

Az elejétől hasonlított nagyon az a szép völgy a világhoz. Ott már annak idején is, talán csak azért, hogy mindenki tudja, mi a különbség a jó és a rossz között, szembe össze két tündér is építkezett. Hát mind gyönyörködhetett a jóságos, hogy lám van élet a Sóvidéken is, kedvese lovának ezüst patkója szór fényes csillagokat az éjbe, mert bizony a gonosz tündér is hamar észbekapott. Versengnek is azóta szakadatlanul. El-elszenderedhet a Gondviselés vállán a jóság, de örökös nyugta nem lehet, mert a másik, amelyik ki merte jelenteni, hogy majd kiderül, olyan nagy legény-e a jóság, már elejétől nem fér a bőrében, s mi több – tanú az egész vidék – megfogadta, ha kell tisztán ördög segítséggel, de a jóságos fészket, hogy ne szóljon ott többé soha örömeinek, szétrúgatja. Annyi, ha bánja is valaki, mintha nem.

- Kellte ez ide! – vette szemügyre, mintha most látná először, a lélek őre a fehér palástú tornyot. – Rajta van a kakas, meg a toronyóra – nyugtázta meglegedetten.

Nagydarab, barna ember volt Demény Árpád, a fehér palástú torony őre. Mind mesélhették, kicsit adott ő a vitakozó tündérekre. Nem igazságot osztogató bírónak, az - ilyen vagy olyan - a leginségesebb időben is kikerül helyből, suszternak jött feleségestől a faluba. Ha orroltak volna is rá eleinte a helybeli csizmadiák, hamarosan kiderült, hogy felesleges, mert magtalan, nem harácsolja el senki elől a megélhetést: nem úri csizmadia, hanem csak egy közönséges foltozó suszter. Különben is mit számít az, hogy honnan jött, miért, az a fontos, hogy az órákhoz ért.

- Harangozó került volna száz is ... - adott igazat a híveinek a nagy tekintetű úr. – De toronyőrnek való egy se – állította határozottan a pap.

- Lélekőr, toronyőr? Az más! - ismerték be hangoskodó hívek is, pedig azok közül sokan erősen várták, hogy az ők fehér palástú tornyuk árnyékában, ahol naplemente után diadalittasan indulnak útjukra Isten csoda teremtményei, a denevérek, végre ne csak a papnak legyen igaza, még akkor se, ha a hegyeken, ha elszomordik az idő, azóta is a föld az égbe dagad. Ott a tündérvárak helyén is már rég csak kóbor szél seper.

De a völgyben, bár villámcsapástól meg-megszédült az égbe szúrt torony - köszönet érte a toronyőrnek -, aki csak nem volt vak és süket, sokáig pontosan tudta, hogy hol áll az idő, mert a Demény Árpád keze alatt, pedig ma se tudja senki, hogy mi szél fújta erre felé, a toronyóra egészen pontosan járt.

*

Aki ismerte a helybeli tiszteletest virágkorában, annak egy fél szóval se kell bizonygatni, hogy az a toronyóra jól járt. A papi lakon, a verandából nyíló, téglalap alakú lelkészi irodában, amelynek gondosan díszített, zsalugáteres ablaka a piac tér felé nézett, tartott a nagytiszteletű úr maga is órát. Voltak, akik tudták, hogy az az óra Budapestről való. Nem akar ki, az idő egyik neves doktora küldte, hogy legalább a bátyja falujában tudják minden pillanatban pontosan, hogy az idővel hogyan állnak. A tiszteletes, aki lehetett valami jó származású, mégis csak egyszerű falusi pap volt, bár elprédikált már püspököt is, soha el nem mulasztotta, hogy a ritka órájára ne pillantson, mielőtt valami fontosabb dologhoz fogott volna. Azt, hogy utána, még ha csattogott is a fagy odakint, a verandából a toronyórát vette szemügyre mindig, Demény Árpád tudta a legjobban.

- Hát uram – monda toronyőrének a pap, ha valamit észlelt -, az órát meg kell nézni!

Bizony, büszke volt egyházi szolgálatára a foltozó suszter. A fél falu járhatott meztláb, még csak szemet se vetett a tátoztató lábbelikre – pedig ritka volt, aki ne azzal állított volna be, hogy erősen sürgős - amíg a toronyóra járásával a tiszteletes, akit annak idején szintén Árpádnak kereszteltek - ki nem volt békülve. De rágalom azt állítani, hogy Pipey Árpád csak a toronyórával törődött. Mondhatta az egész eklésia Deményt harangozónak, ő toronyőrnek tartotta maga mellett. Nagy dolog, de amilyen előírásos volt, elnézte neki azt is, hogy egyre gyakrabban s mind szuszogósabban Deményné érkezen meg harangozni.

Miért ne! Ismerte az az asszony is a rendet, elhízottan is, mint a néma árnyék, suhant fel a toronyba, még az öreg falépcsők se jaidultak fel a súlya alatt, a mély és áhítatos csendet megtörni nem lett volna tanácsos, mert nincsen a világon se szentebb dolog, mint az ünnepre készülő, parókiai csend. Még az úton csevegő asszonyok is a parókia ablaka alatt, mintha a szavukat elvágta volna, elhallgattak, pedig azoknak több volt mondanivalójuk, mint a nagytiszteletű úrnak. Csak egy fekete mellényű fecskepár - milderre rá se hederítve - tett-vett az csepegés alatt.

Fontos lehetett hát, amiért Pipey tiszteletes, feszesen, mint aki kardot nyelt, akkor mégis a kapun kilépett.

- Merre az irány, fiatal úr? – állította meg kitüntetett érdeklődéssel a zengő „Áldjuk mindörökké!” után, pont a templom előtt, az álmos úton megjelenő áldozatát, a tanult legényecskét, akire tisztje szerint – bár ő azt soha be nem ismerte volna – nem vadászott, de már rég várt.

Gyilkos árnyéktól riadt fel s vágott át, mint a nyíl, az út felett egy galamb. A frissen érettségizett fiatal úr azt is hihette volna, hogy nem galamb volt, hanem hirtelen az ő zabolátlan lelke vágott neki nagy ismeretlennek, lám így kerüli el a papot. De nem. Ő egészben, lelkestől találta szemben magát a szépen öregedő tiszteletes-sel és válaszolnia kellett. Ki is simította kék szeméből a beomló lencsőke haját, hogy illedelmesen szembe nézhessen, már ha a találkozásuk ilyen szépen összejött:

- Nénémékné, tiszteletes úr! – mondta, s a kezét, hogy a hátra parancsolt haj makacsul újból előre ne omoljon, elővigyázatosságból a homlokán felejtette.

Azon a napon az ünnep előtti csendhez azt a nagy utcát is végig megseperték.

- Én, kedves fiam – így a tiszteletes -, a kérdést nem úgy értettem!

Egy gödörbe faluból annál nagyobb nem kell. Mégse maradt sepretnen ünnep előtt még a legeldugottabb szege sem, mindenki a saját portája előtt tartott rendet, a tanult embereket meg, mert azokat kezdettől megillette, még a saját falujában is, a fiamozás, a jó nevű Pipey tiszteletes tartotta nyilván.

- Ha jól értettem – nyugtázta sietve, hogy az Istenért, ne tűnjék tolakodónak az egyetlen egyházközségben szolgálati idejét letöltő, megbecsült lelkész -, bölcsész leszel.

- Igen, tiszteletes úr – szedte össze magát a pap előtt András Sándor, akinek a szemében, ha az öreg pap prédikálását utánozta, kékliliom nyílt.

- Magyartanár? Nem rossz! – zengett a fiatal filológus jelölt fülében, úgy, ahogy csak az az egy pap tudott beszélni. – Pedig szinte ajánlottam mást, bár mostanság nem nagy uraság, de tudod, fiam, a papságból is még mindig meg lehet élni – adta tudtul igazi szándékát.

Miért tagadta volna? Azért elhagyta akkor a csend birodalmát.

Az öreg pap aztán az Észak és a Kebeled vize közéből a Maros mellé költözött. Abban a medencében már nemcsak több nagy falu, de egy nagyobbacska város is elfért. Ki tudja, az Andrások érdeklődtek-e felőle, milyen lett a sorsa az ők papjuknak a pápisták között, de Pipey tiszteletesen nem múltott semmi, mert ő többször elmondta, nagyobb igazságra meg is üzent, annak idején is, hogy a fiú prédikáció-utánczata nem rossz.

*

Aki azt állítja, hogy András Sándor, aki már egész fiatalon kiválóan utánozta a kitűnő papot, tiszta üres bőrönddel ment világot váltani a Siklódi-kő mögé, közel jár ugyan a valósághoz, de nem mond tiszta igazat. Menet Székelyudvarhelyen vette ugyan azt a mutatót, nagy bőröndöt, azzal, hogy abban kicsi is, sok is elfér, az igaz, de amikor leszállt a piros buszról, nem volt az teljesen üres. Egy hasas aktatáska volt benne: egy pohárral, egy fogkefével, egy darab kulcsszappannal, egy tol-

tet fogkrémmel. A borotva, a törülköző, a fehér ing s a villásbicska sem hiányzott onnan. Ő akkor nem örökbe ment, nem is vett a nagyba egyebet a Kossuth sarkán, csak egy egész kenyeret, mert azt már tudta, hogy a kényér jó útitárs. Aztán az sem mesebeszéd, hogy a busz - amelyik a rejtőzködő, fatornyú falu felett, a Pálfiakon megállt, nem ment tovább, pedig már egy arasznyira látszott a borzas, vörös Hold - nem kék volt.

Hej, mondják, hogy sok beszédnek sok az alja. De ott akkor mindjárt a megérkezés után az erősen laposakat pillantó, álmos, kocsmai lámpafényben is lehetett boldogulni. Ki is derült, hogy András Sándor tisztán ok nélkül törte a fejét azon, hogy ha estére kelve érzékelik, egy idegen faluban vele vajon mi lesz.

- Ha tanár, jöhet nálunk – fedezte fel András Sándort egy férfiú. Nem szabtak nagyra, nem kellett annak katonalegény korában se soha két sing posztó nadrágnak, de életrevaló, eszes embernek tűnt: - Mi a miénket, pedig az egy alkalmas teremtés volt, kárrá vallottuk – mondta. – Elcsavarta annak a jóra való léleknek a fejét, egy felelőtlen aktivista – pontosított, hogy a szavait senki félre ne értse. Éjjeli őr volt az, nem haszonra éhes kovártély kínálgató, akinek a nyugdíjához csak egy pár hónap hibázik és avval – hogy kiderült lakás már van – a füstölt kocsmai fényből András Sándornak se kellett több, s azzal csapott a fűrg, alig öregedő, jövődöbeli gazdája markába, hogy a szalmabor a sötétben is nehezen csúszik...

- Jobbat fényes nappal keresve se találhattam volna! – nézte elégedetten a kis szoba mennyezetét. Egyében tűnődni nem nagyon lehetett: a kicsi dobkályha, az asztal egy székkal, meg a tulajdonos mérethez szabott ágy a festett sifonnal volt az új otthona berendezése, ahonnan – ahogyan az este mondták – valami szemre való szépséget raboltak el – Ha megnyerte, hadd vigye! – törülte ki az álmat a szeméből, és maga se tudta, miért nem, de ő a tanítónőcsábász aktivistára egy cseppet se haragudott.

Az éjjel nem szökött meg tőle, egy kisé füstösen, mert szokása szerint az este is elalvás előtt olvasott, az asztalon ott kuporgott a nyolcas petróleumlámpa.

Mínta visszafordult volna vele az idő. Látta az osztovátában lábító édesanyját, aki gyapot melyékben kender öltővel éppen olyan lepedőt szőtt, mint amilyenbe az éjjel, hogy a könyvet a kezéből letette, belesavarodott. Attól volt oly édes az álma. Csodálkozhatott Juli néni, de a tanár úr nem akart hallani gyolcságneműről.

- Festi már szépen magát ez idei ősz is... - nézett ki a kicsi ablakon.

Ahogy felült már az ágyból az ablakon át a Pálfiak mogyoróbokros oldalára látott. Nem volt ott az avarban suvadt mogyorót keresgélő ördögéből egy darab se, vagy csak nagy lelkűen eldugták előle egyelőre az esti ivócimborák, de látta, hogy ördög helyett lengedezik ott a sok sovány árnyék.

- Felkelt a nap! – kapott észbe, s hogy maga is lássa, a völgybe bújt falu gyermekeire honnan nevet rá így reggeliben a napsugár, egy-kettőre összeszedte magát.

Nem restellte, hadd lássák, jó kedve volt. A porban elnyúlva, mint egy lusta óriáskígyó hevert a lába alatt az iskolához vezető út. Mint diákkorában, hogy az nap ne feleltessék, útban a munkahely felé, köről kőre lépett. Akik látták András Sándort szemébe omló, hosszú, szőke hajjal miként vonul az iskola felé, összesúgtak:

- Az új magyartanár.

*

András Sándornak nem kellett bizonygatni, hogy ott az oldalakban éppen pironogó cseresznyefákra, majd tavasszal újra csupa csokros virágot csókol egy énekesmadár. Aztán a faluban Orbánig féltik a fagytól a termést, mint szász a borát. Ő magyarázta az odaválósiaiknak, mert addig csak kevesen tudták, hogy a rómaiak magas gátakkal fogták fel ott egykor a völgy futó vizét: - A víz az élet – vallották, s úgy éltek ott rómaiakul, mint a Paradicsomban. – Azért annak a szép helynek a neve: Gát – magyarázta.

Azzal, hogy a falut az Isten dicsőítésére hívó haranglábbal éppen neki ejtette le oda, ahol van, a Gondviselő, tisztán szeméremből se állhatott elő. Szerencsére. Mert volt, aki már hallotta, hogy az elején péstergették: - Oda egy ilyen magyartanár, ejsze, túl jó. Szinte kár.

- Parés fajta – védte új lakóját Kiss Hegi István – a falu szem-füles éjjeli őre. – Nem kell annak extra, jól érzi magát az a Juli szőtte ágyneműben, olyanban bújt az gyermekkorában a nagypapja oldalába – mondta.

Arról, hogy ő már említette az asszonynak, hogy ha a tanár úr egész éjjeleket firkál, előbb-utóbb szemet szúr, túl kicsi ahhoz a falu, soha egy szót se ejtett. Ők a kicsi szobát kiadták, oda be se lépnek... Lássá, mit csinál!

*

Lapos nagykövekre lépve, mint szokott diák korában, hogy aznap ne feleltessék, ment akkor is az iskolába András Sándor. Nem volt feltűnő, már rég volt ő az új. Az iskola, a fiatal épület, amelyet csuszamlásos helyre húzatott fel egy nagy okos, még a helyén állt, várta. A Papszeren se időzött sokat, pedig ott nagy volt a jövőmenés.

- Nálunk – gondolta –, pünkösdre meszelnek – és kíváncsian nézett az éppen érkezőre.

- Várjuk az új papot! – újságolta a szép, germánszőke menyecske, aki – már ha összefutottak – valami jót akart volna hallani a tanár úrtól a nagyobbik fiáról, de egy kicsit tartott, mert otthon is olyan az a pulya, mint a tűz...

- Szinte kétezerrel a rómaiak után - lám, nem lehet letagadni se - itt a Gát alatti Muván egy osztrák bandérium szállásolt - nézte a tanár a jó beszédű, begyes menyecskét.

Nem sokáig kellett keresgélne az emlékezetében, hogy mit mondjon a gyermekről, mert az a fiú szakasztott az anyja volt.

- Azzal a legénnyel nincsen különösebb baj! - fizette ki a fia felől érdeklődő szép, fiatal édesanyát András Sándor...

De abban a faluban se, bár ott sokáig megtűrték a turulmadaras emlékművet, nem történtek reggelente csodák. A fiáról érdeklődő édesanya is még válthatott volna vagy két szót a magyartanárral, a papfogadás nem tűnt oly égetőnek, de szinte hiúságból iparkodva, mintha a Papszeren vészesen terjedő friss házikenyer illata elől menekítené, lapos kövein elnyelte András Sándor magyartanárt az iskolát is ölelő, hirtelen kanyar.

Az ő érkezésekor nem sütöttek-főztek. A friss kenyérillatból neki nem jár!

Hanem akinek eleven embert kell eldugnia, az nem lehet biztos a dolgában soha. Egy gyérfogú postás nagy börtáskával a vállán, ha tétován is, de gyakran jelentkezett, hogy átadja András Sándornak a postán jött leveleit. Azok szúrták a begyét a kíváncsiaknak, fel-felbontott belőlük, de mit mondhatott volna róluk, azok erősen hivatalosak voltak. Az Andrások pedig, még az otthoniak se, rég nem érdeklődtek Pipey tiszteletes sorsa felől. Elfelejtették azt is, hogy utánozták.

Nyugodjék ott a papisták között, abban a nagy, rideg medencében, ahol a környező falvakkal, mint régen, már nem lakik jól - köztudott, hogy miért - a kinőtt ruhájú város.

RÁDULY JÁNOS

Hetvenöt

Hetvenöt évem:
Visszapillantó tükör
Aranykeretben

Szavak

Mi a versírás?
Szavak egyensúlyának
Éber őrzése

Hegyek

Megkopott hegyek.
Időviselte sorsom
Hasonmásai

Melinda

Kis természetben
Határtalan vágy. Engem
magával sodor.

FAZAKAS ATTILA

Képeslap útközben**Ráduly Jánosnak**

Mocskos buszablakon végigsodródó falvak –
Vének ácsorognak megroggyant, vakító
házfal előtt. Hátrébb leromlott csűr,
kivénhedt kert, ledöntött kút, szőlős,
s mint boldog pléhszamarak
egy esküvői képen, a száj kényszeredett
mosolyba rándul – behorpadt fazék, görnyedt
karóvégre tűzve... Öröklétbe így nyesi
arcukat az árnyas délelőtt. De mintha mélyebben
volnának ide bekötve, befűzve, ahová az idő,
a pusztulás őket ennyire mélyen beűzte,
hogy a riasztott madarakkal együtt rebbennek ők is
a megroggyant, vakító ház fala előtt.

MÁRTON BÉLA

Híres kulacsokról és céhekről (Veszprém, Brassó, Nagybánya)

Kulcsszavak: Kulacskészítés; céhek; iparos központok

Erdészeti, faipari, néprajzi könyvek, tanulmányok¹ arról tájékoztatnak, hogy a kulacs (Dunántúl csutora) nevű edény a 18. század elejétől egyre keresettebb lett. Meghatározásánál az olvashatjuk, hogy korong alakú, két oldalán domború, fából kivájt üregű, kívül esztergályozott, vagy faragott 5-8 literes bor vagy pálinkatartó edény. Pásztorok, fuvarosok úti készsége volt.¹ Az Alföldön és Erdélyben inkább kulacs volt a neve.² A szállíthatóság érdekében szíjfonatba foglalták.³

A legnevezetesebb csutora cég a 18. század elejétől Veszprémben működött.⁴ Jelentőségét két körülmény határozza meg: a nyersanyagot nyújtó bakonyi erdők és a balatoni bortermelő vidék, amely felvevő piac volt. Veszprém városában 1744-ben 22, 1836-ban 37, 1890-ben 20 csutorásmester dolgozott. (Magyar Néprajz, III. Kötet, Kézművesség). A termelésüket jelentős mértékben növelték a Napóleoni háborúk, valamint a Porosz-Orosz-Osztrák-Olasz háborúk. A hadicsutora keresett tároló- szállító edény lett. 1798-tól 1867-ig az Óbudai Hadi Comissio megrendelésére a veszprémi cég közel 400 ezer darab hadicsutorát szállított. (Gönyi Népr. Ért. 1932.)

Az 1800-as években a cég 25-30 ezer darabos megrendelést teljesített (Magyar Néprajz, III. Anyagi kultúra, 2 Kézművesség).

Erdélyben híres kulacskészítő központ volt Brassó.⁵

A hadi szállításokon kívül a vidéki kulacsbörözőket éveken át ellátták nagyobb szállítmányokkal- írja Gönyi 1932-ben (Népr. Ért. 1932). Erdélyben is Veszprémben is a kulacs/csutora készítéséhez Juharfát és Diófát használtak. Törzstiszteknek, főnemeseknek tisztafából esztergályozták.

Előkészületek és az esztergályozás

Az alkalmas fát számos esetben a mesterek vágják ki az erdőn legényeikkel. A rönköt a kulacs/csutora méretének megfelelő darabokra szabták. Fejszével lenagy-

olták és a szabad levegőn úgy rakásolták fel, hogy a szél, a légáram mindegyik darabot érje. Több hónap szárítás után a darabokat egyenként a kulacs/ csutora esztergába helyezték.

Lábbal hajtós esztergát használtak.

Itt említem meg, hogy az esztergályozás elvét az ókori Mediterráneumban találták fel.⁶ (M.N. L.I.735.o.). Az eszterga legegyszerűbb típusa a nyírettyűs eszterga, a megmunkálendő tárgyat a ráhurokolt nyírettyű segítségével, bal kézzel az esztergályos tartja váltakozó forgó mozgásban, a jobb kézben lévő vésővel pedig az esztergába fogott fát formálja. Tökéletesebb kisgép a lábbal hajtott, lendkerekes eszterga.⁷ (Ilyet én is készítettem, és vagy 300 órát dolgoztam is rajta)

Ha a mester a forgás tengelyével szemben merőlegesen tartja szerszámát, akkor sík felület keletkezik. Ez a síkesztergálás. E mesterség szerszámjai: vésők, körzők, reszelők, fűrők, harapó és csipőfogók. Az akkori munkálathoz feltétlen kellett a késtartó, erre támaszkodott a véső esztergályozás közben. A 19. századig a fenti felszerelésekkel, szerszámokkal készítették az ivó és étkezőedényeket. Ilyenek voltak: a fakupa. a fatál, a fatányér. A mesterség több száz éves fontosságát mutatja, hogy családnév és alakult belőle: Kupás, Esztergályos, stb.

A szóban forgó tárgy az alábbi mozzanatok szerint készült:

- az esztergába fogott, száraz darabnak először a külsejét alakította a mester korong alakúra, utána kotrással (vésővel) a kulacs oldalán vágott nyíláson át a belsejét esztergálta ki.

- ha az üreg elkészült, az edényre szájnírlást vágott, majd az oldalát pontosan illeszkedő fakoronggal zárta le. Ahhoz, hogy a folyadékot jól tartsa, a kulacs belsejét olvasztott viasszal vagy gyantával öntötte ki.

- utána következett a nyak, a kupa és a láb kialakítása. A külsejét ritkán kristálymintásan, indásan- virágosan kifaragták.

Néhány ilyen példányt őriznek Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeumban.⁸

A 19. század végére a csutorás mesterség sokat veszített jelentőségéből. Az esztergályosok arra kényszerültek, hogy kis rendeléseket is teljesítsenek, piacra is dolgozzanak. Készítettek fonókereket más néven rokkát, orsót, bútorrészeket, mozzarat, csapot a kádakba és hordókba, csigát, dobozt, szelencét, stb.

Az esztergályos készítette a fapipát és a tajtékpipát is. Ez utóbbi tajtékkőből készült az osztrák magyar és német nagyvárosokba. Aprólékosan, szépen faragtak rá jeleneteket és híres emberek portréját.⁹

A csutorások és az erdélyi kulacs esztergályosok a céhes iparosság szintjére is eljutottak. Írásos feljegyzések maradtak ránk a 16-19. századi céhek alakulásáról. Vegyük számba az erdélyi asztalos céhek létrejöttének idejét: Brassó- 1621, Marosvásárhely- 1615, Nagyszeben- 1630, Medgyes- 1631. A céhek alakításában a királyi városok jártak élen.¹⁰

Erdélyben a szász kádárunió 1614-ben alakult 14 város és helység 26 mesterének jelenlétében készítették el a szabályzatot Nagyszébenben. A túlkínálatot úgy korlátozták, hogy a mesterek kész hordóiknak csak egyharmadát vihették vásárra. A vidék apró falvainak mestereit céhekbe szervezték 15- 20 kilométeres körzetből.

A tanulmányok tárgyalják külföldről érkező Vándorlegények szerepét. A ránk maradt feljegyzésekből kiviláglik, hogy a vándorlegények száma például 1642-1699 között évi 32 legény. a mesterek száma pedig évi 21 fő.

1720-1730 közötti rövid időszakban évi 50 legény dolgozik Sopronban. Az új munkahely elnyerésénél nyomott a latban a „céhes mester” titulus (legényt is fogadhatott maga mellé a mester). A bognárok 54 önálló céhes szervezetét tartja számon a Céhkataszter. Az erdélyi szász céhek zöme 16. századi.¹¹

Önálló kádarcéhek Erdélyben: Kolozsvár 1609-től, Szászrégen 1670, Beszterce 1589, Brassó 1621, Marosvásárhely 1633, Nagyszében 1587, Nagyselyk (Medgyesi szék) 1576, Nagysink (Nagysinki szék) 1579.

A bognárok egyik legfontosabb terméke a kerék. Ennek készítéséhez eszterga is szükséges. A kinagyolt rönköket hengeres, néha profilált kerékaggyá esztergályozták. A lábbal hajtós esztergáknak többféle változatát ismerjük.¹²

A kerek járművek készítését, használatát, táji rendszerezését Paládi Kovács Attila 1973. P. Madar Ilona 1973, Czeglédi, 1973. néprajztudósok vizsgálták, tanulmányozták.

A tihanyi apátság 1055-ös oklevelében tálkészítőről történik említés. Zala megyében három Esztergár nevű falut emlegettek (13. század)

A nagybányaiak a Kupácscéh (1716) elnevezést használták, ez pedig kulacsok, fedények készítését igazolja. A kupákat és a tálakat készítő mesterek számára külön mesterremeket írtak elő. „Az céhek csináljon mesterremekben egy félvedres, csűs szájú féloldalal palackot, egy félvedres csatornás fedeles kupát, egy tányéros, tornyos kalamárist...” (Kovách Binder,1981,236)

Önálló Esztergályos céhek (15-19. század)

Budán működött a főcéh. Hasonló jelegű volt Rábaközben, Miskolcon, Nagyabánynán, Nagykanizsán, Veszprémben.¹³

A rábaközi Mihályiban az 1950- es években egy teljes esztergályosműhely felszerelését sikerült megvásárolni a soproni múzeum számára. Ebben a felszerelés együttesben ritkán használatos szerszámok is láthatók. Ilyenek a hosszú pipafúrók, a tekegolyók készítéséhez szükséges vésők és kotróvasak. A műhelyt a 18. század végén alapították vidéki szükségletekre.¹⁴

A közeli Kapuvár és a földesúr igényeit szem előtt tartva a faesztergályozás mellé a csont és rézmegmunkálás szerszámaikat is megszerezte a mester a 19. század közepén. Ezekkel gyöngyház gomb, fém menetvágás, csavarmetszés és végezhető.¹⁵

A vándorkönyv számadásai tanúsítják, hogy Rábaközben e szakma fokozatosan

szolgáltató jellegűvé vált, a falubeli uraságnak, továbbá a kalapos, bognár, asztalos mestereknek készítettek esztergályozott elemeket, javításokat. Szerepel kaszakótokmány, pipaszár, széklábjavítás, rokkatengely, gomb, a puskacsővesszőre, szivattyú a kúthoz, lámpacsiga, hámfá, olvasószem csontból, káposztáshordó srófja, haranglábbhoz való két vezérorsó, vasalónyél, kézi fűrészhez való nyél, késnyelek, gyertyatartók, sodrófa a konyhába, kerékagya a bognárnak.¹⁶ (Sopron, L.F.M. Népr. Lt. 55)

Cigány faművesek Magyarországon

Egyes foglalkozásokon belül kis népcsoportok specialistái kerültek pozícióba. Főként azok, akik alkalmazkodni tudnak a megváltozott viszonyokhoz. Cigányok faragták a teknőket, tálakat, tányérokat. Ők esztergályozták az orsókat meg a kulacsokat/ csutorákat. Akkor jutottak szerephez, amikor a faműves szakma hanyatlani kezdett. A 20. században a műanyagok szinte teljesen kiszorították a teknőféleket. A cigányok mesterségei közül a faművesség tartotta legtovább magát.

Jegyzetek:

1. Gönyei (Ébner) Sándor: *A veszprémi csutorás mesterség (Néprajz Értesítő, 1932.)*
2. *Magyar Néprajz Lexikon.* I. kötet, 540. o.
3. Filep Antal: *Magyar Néprajz Lexikon,* I. kötet. 540. o.
4. Bartócz József: *A veszprémi csutorások (A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei: 10- 1971.)*
5. Kádár Zs. - Pál Antal S: *A székelyföldi erdészet és faipar,* Mentor Kiadó, 2002. 78. o. „Brassóban 53 kulacskészítő évenként 37.000 darab kisebb-nagyobb fakulacsot készít (1836)”... küldenek a Bánátba, Szlavóniába, Olaszországba és Afrikába is. (Ercsi, 1844. 173. o.)
6. *Magyar Néprajz Lexikon,* I. Kötet, 735. oldal
7. *Magyar Néprajz Lexikon,* I. Kötet, 541. oldal
8. Személyes meggyőződés - Márton Béla
9. Haider Edit- Rüdovics Anna: *Pipagyűjtemény a tápiószelvi Blaskovich Múzeumban,* Szentendre, 2005. Print. 2000. Nyomda Kft, Kecskemét.
10. *Magyar Néprajz III. Anyagi kultúra 2. Kézművesség.*
11. *Magyar Néprajz III. Anyagi kultúra 2. Kézművesség.*
12. *Magyar Néprajz III. Anyagi kultúra 2. Kézművesség.*
13. Gönyei (Ébner) Sándor: *A veszprémi csutorás mesterség.* 1932.
14. *Magyar Néprajz III.* 45. Térkép
15. Sopron, LFM Népr. Lt. 55
16. Sopron, LFM Népr. Lt. 55

ONIGA ERIKA

Istenfélő pogányok¹

Kulcsszavak: *Józsa András; ősmagyar; hitvilág*

Sóvidék egyik lelkes kutatója, Józsa András a honfoglaló magyarok hitvilágába kalauzolja az olvasót *Az ősmagyar vallás emlékei a Székelyföldön* című írásában. Az átfogó téma és a kiadvány kis formátuma előrevetíti, hogy a szerző a teljesség igénye nélkül járta körbe a tárgyat, a rövid szövegek láncolatából felépülő írás elsősorban ismeretterjesztő jelleggel bír. A mű születésénél a szerzőt – a téma iránti érdeklődése mellett – személyes élménye is nagymértékben befolyásolta, ugyanis szép mamája Székelyföld egyik utolsó táltosa volt, aki a múlt század húszas éveiben még ősi népszertartással gyógyított. Tudását dédunokájának, a szerző édesanyjának adta át.

A címben megjelölt földrajzi keret, Székelyföld falvainak népi kultúrájában maradt meg a legtöbb magyar ősvalláshoz kötődő elem. Józsa András már az első oldalakon leszögezi, hogy a pogánynak nevezett honfoglaló őseink hittek az Istenben, s vallásukban inkább a fejlett csillagászati ismereteket birtokló sumér hatás, mintsem a sámánisztikus hitvilág mutatható ki. Az ókori népek hiedelemvilágában kitüntetett helyen álló Nap és Hold istenként való tisztelete a lovasnomád népekénél is jelen volt. E kettős istenséghez imádkoztak a titokzatos, Legfőbb Lény oltalmáért. A Nap és az első negyedben levő Hold ábrázolása, mint székely jelkép Erdély összetett címerében is megjelenik. E mellett a szerző megismertet a magyar népi hitvilág fontosabb elemeivel, s azok mögöttes tartalmával: a sámánisztikus képzetnek is tartott életfával vagy világfával és az emberiség egyik legősibb szimbólumával, az egyenlő szárú kereszttel. Ezt követően a jelképeket meghaladó, természetfeletti erővel rendelkező lények, mint a tündérek, a boszorkányok, az ördögök, valamint a mitikus teremtmények, a turulmadár és a csodaszarvas ősmagyar kapcsolatait sorakoztatja fel, történetekkel szemléltetve létüket és a továbbélésüket a hagyományokban.

A szerző székelyföldi természetjárásai során alaposan tanulmányozott néhány nagyméretű, rejtelmes követ, melyek talán ősi csillagvizsgáló helyként működtek,

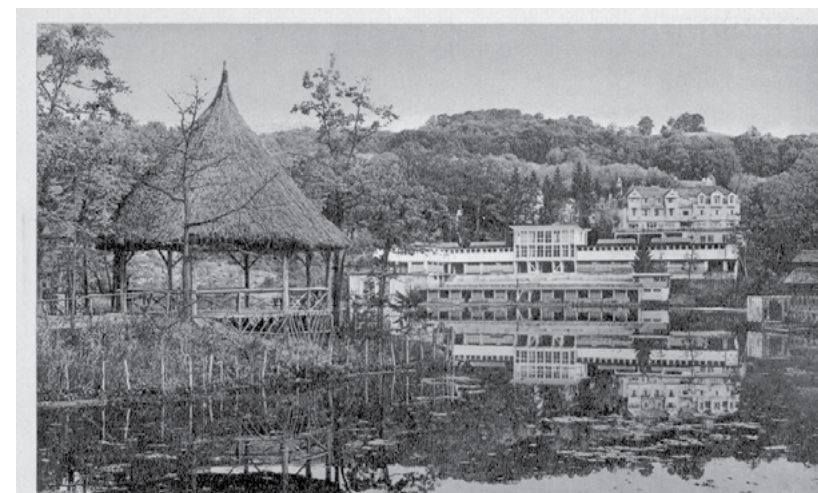
de pontos rendeltetésük megfejtése még várat magára. Ilyen a rovásírásos jeleket tartalmazó bekecsi Oltárkő („mozsdókő”), a Korond határában álló, tündérlegendájáról híres Likaskő, vagy az újonnan felfedezett magas sziklatömb (a Likaskő közelében), amely akár kultikus pont is lehetett.

Az olvasmányos szövegeket leírással ellátott, szám szerint 75 db. fekete-fehér kis-méretű kép követi. Az ősvallás illusztrációs és tárgyi anyagából válogatva szemlélhetünk meg szimbólumokat, a világkép ábrázolását, ezekkel díszített honfoglalás kori leleteket, vagy újabb kori tárgyi emlékeket, nemcsak helyi, hanem más ókori népek hasonló rajzolatot, motívumot felmutató hagyatékát is.

A közreadott munka utolsó oldalán a szerző édesanyja 84 éves korában, kézzel írt szövegének a kópiáját olvashatjuk, melynek kezdő mondata összhangban van a kiadvány tartalmának gondolatiságával, s mi több, minden pillanatban újszerű: *„Tudom, hogy én már a múltat igézem vissza, de ebben az elgépiesedett világban, kell még a múltból ránk sütő, erőt adó meleg sugár. ...”*

Jegyzetek

1. Józsa András: *Az ősmagyar vallás emlékei a Székelyföldön*. Marosvásárhely – Szováta, Mentor Kiadó – Firtos Művelődési Egylet, 2011.

Szovátafűdő

SÓFALVI ANDRÁS

A Kárpát-medence rovásfeliratos emlékei a Kr. u. 17. századig¹Kulcsszavak: *Kárpát-medence; rovásírás; nagyszentmiklósi kincs*

Manapság egyre divatosabb téma a rovásírás, amely lényegében székely nemzeti identitásunk egyik jelképe lett. Lépten-nyomon találkozunk különféle használati formáival és egyre növekvő számú dilettáns „szakértőivel”, akik szinte versenyt folytatnak annak érdekében, hogy valamely nagy ősi civilizáció bölcsőjében fedezzék fel népünk és kultúránk kialakulását, a történelem előtti időkbe vezetve vissza a székely-magyar rovásírás eredetét.

Mindeme vadhajtasok mellett, öröndetes, hogy a mérleg másik serpenyőjébe is kerül néhány írás vagy összefoglaló munka. Ezek közé tartozik Erdélyi István és Ráduly János alapvetése, mely

lényegében hiánypótló corpus, a Kárpát-medencei rovásfeliratok – az előszót jegyző Hosszú Gábor szavaival – „teljességre törekvő és hiteles katalógusa” a 17. századig.

A szerzők: Erdélyi István régész-történész, az MTA doktora, a kérdéskör tapasztalt szakértője, a magyarság keleti elemeinek nemzetközi szinten jól ismert kutatója. Ráduly János irodalomtörténész-nyelvész-néprajzkutató, a legismertebb erdélyi rovásszakértő, a témában számos tanulmány és önálló kiadvány, könyv szerzője. Közös munkájuk célja a 2004 óta – a legutóbb megjelent rovásírásos összefoglalás – előkerült rovásfeliratok közlése

mellett a régiakkal kapcsolatos újabb ismeretanyag közreadása. A délibábos olvasatok és értelmezések kiküszöbölésének legfontosabb alapelve a feliratok módszeres, élethű közlése – áll a könyv előszavában.

A szerkesztő, Erdélyi István előszavából megtudhatjuk, hogy a székely-magyar rovásírás emlékeinek összegyűjtése nem lehetett teljes, és a katalógus nem terjed ki a kéziratos rovás emlékekre. Erdélyi és szerzőtársa kiindulópontja, hogy „a székelyek soha nem voltak valamiféle török népcsoport leszármazottai, nyelvük tanúbizonysága szerint mindig magyar (ugor, azaz nem török) nyelven beszéltek... a székely-magyar rovásírás emlékeinek megfigyeltését mindig a magyar nyelv segítségével érhetjük csak el”.

A katalógusba bekerült néhány olyan, a Kárpát-medencén kívül (Moldvából,

Havasalföldről, Dobrudzsából) előkerült felirat is, amelyek tanulmányozásával közelebb lehetne jutni a székely rovásírás eredetének megfigyeltéséhez. Az isztambuli felirat – bár Törökországban került elő – helye a katalógusban azzal indokolható, hogy székely ember készítette, és a székely-magyar rovásírás egyik alapforrásának számít.

Noha vitatott a hunok nyelve – mivel több népcsoportból tevődött össze a hun birodalom – és magyarsággal való történelmi kapcsolata, nyelvük türk szálainak kimutatott megléte alapján a katalógus első fejezete a hun kori rovásírásos emlékekkel foglalkozik. A kutatásban hun kori feliratoknak tartott rovásjegyek többségéről az elmúlt években kiderült, hogy azok nem rovásfeliratok, így a fejezetben mindössze egy Budapest környéki cikáda fibulát találunk, felületén három rovásjellel,

aminek a megfejtése azonban szintúgy bizonytalan.

Az avarkori rovásírásos emlékek tanulmányozását szintén megnehezíti az avarok nyelve körüli bizonytalanság, amely elsősorban a források hiányosságából és abból ered, hogy avar név alatt több hullámban érkeztek különféle népcsoportok a Kárpát-medencébe. A régészeti ásatásokból ismert avar kori feliratok katalógusa alapján megismerhető ennek szerkezete: a rovás emlék lelőhelyének neve, jelenlegi őrzésének helye, az íráshordozó anyaga, méretei, állapota, keltezése, (megjegyzés az emlékekkel kapcsolatosan), rajz és/vagy fénykép a feliratról, első írásos említés, első kiadás nyomtatott formában, olvasatai a megfejtésével próbálkozó szakértők feltűntetésével és irodalmával. A valóban módszeres, illusztrált emlékek közreadásának egyetlen szépséghibá-

ja, hogy a közlési sorrendnek nincsen logikája (nem követi sem a lelőhelyek ABC szerinti betűrendjét, sem pedig a lelet felfedezésének időrendjét, vagy a már bizonytalanabb keltezési meghatározást sem), amely kissé nehezíti annak kezelését. A legfontosabb avar kori rovásírásos emlékek: a jánoshidai és szarvasi csont tűtartó, illetve a nagyszentmiklósi kincs edényeinek feliratai. Ez utóbbinak külön fejezetet szenteltek a kötetben.

A híres nagyszentmiklósi kincs 1799. évi századi megtalálása óta élénken foglalkoztatja a kutatókat. A két legfontosabb kérdés – mikor, és kinek a tulajdonát képezte? – máig nem tisztázott megnyugtatóan (avar, bolgár vagy magyar, esetleg besenyő fejedelmi kincslelet egyaránt felbukkan a kutatásban). A 23 darabból álló kincs 13

edényén összesen 18 feliratot lehet elkülöníteni. Az írásszakértők, mint Róna-Tas András az edényeken látható írásjelek késő avar kori rovásjelekkel (pl. szarvasi tűtartó) való rokonságát emelik ki, ennek kapcsán viszont Erdélyi István megjegyzi, hogy az avar kori temetők felső időhatára nem tisztázott még megnyugtatóan, azaz a kincs készülhetett az avar kor után is. A fejezet felvillantja a legfőbb olvasati javaslatokat és elméleteket a kincs eredetének és szerepének vonatkozásában, nem fogadva el Bálint Csanád (a kincslelet elemzéséről 2008-ban kiadott átfogó monográfia régész szerzője) magyarázatát, miszerint a kincs egy avar részfejedlem tulajdonát képezte volna. A kincsleleten szereplő rovásjelek közül kilenc egyik meg a székely rovásírás jeleivel, ami, Erdélyi István szerint, közös gyökerekre utal.

Az első honfoglalás kori rovásfeliratok a 20. század második felétől kerültek napvilágra főként a Duna-Tisza közének feltárásairól, bizonyítva a rovásírás használatát Árpád magyarjainak körében. Ezek közül a homokmégyi rovásfelirat megfejtési olvasata török nyelvű, mintegy alátámasztva azt a nézetet, miszerint Árpád magyarjai törökül beszéltek. A magyar rovásírás közvetítő nyelve egyes kutatók szerint a kazár lehetett.

Néhány példa (Pomáz, Karcag) alapján kimutatható, hogy a besenyők és kunok körében is használt volt a rovásírás.

A magyar középkori emlékekre mindössze két példát találunk a 15. századból, az Esztergomban őrzött Suki Benedek-féle rovásfeliratos kelyhet és egy bizonytalan kőfeliratot a Felvidékről.

Irosvata

Pósnikla

Az erdélyi rovásfeliratos emlékek katalógusa a legvaskosabb, 2009-re számuk mintegy 60 feliratra nőtt (keletkezésük a 20. század elejéig ível). Ezekből nyolc Árpád-kori és a Székelyföld különféle pontjairól származik, eleve cáfolva azt a nézetet, miszerint a rovásírást főként csak Udvarhely környékén használták volna. Ezt követik a 14. századi, majd késő középkori emlékek (15-17. század). A feliratok a könyv térképmelléklete szerint 24 lelőhelyről származnak (ezzel szemben az időrendi táblában már 27 lelőhely szerepel, a nagyváradi, isztanbuli és a térképen nem jelölt énlaki felirattal együtt). Az emlékek kronológiája az egyedi előfordulású 7-8. századi bözödi leletet leszámítva, a 11. századtól az 1668. évi énlaki kazettás mennyezet feliratáig folyamatos. A katalógusrészben 40 emlék részletes bemutatása következik, sajnos ez esetben is következetlen a sorrend, a feliratokból 14 Berekesztúr találóan „rovásírásos csodatemplomnak” nevezett egyházának falairól származik.

A rovásfeliratos emlékek keltezésének meghatározását – ha szövegükben időpont nem szerepel – azok kontextusa határozhatja meg, amelyet a régészeti, művészettörténeti feltárás és kutatómunka során rögzítenek a szakemberek. A pontosság érdekében a katalógusban érdemes lett volna külön jelölni az adott felirat hordozójának eredeti vagy másodlagos helyzetét (már amennyiben van ilyen információ róla). Gondolok itt pl. a karácsonfalvi esetre, ahol a rovásfeliratot egy román kori, hengertagos kőfaragványba – feltehetően a templomhajó eredeti nyugati kapujának keretébe – vésték, amelynek egyik darabja másodlagosan került a 15. század végén épült torony második emeletének északi ablakába (keltezését illetően mindössze annyit tudunk biztosan megállapítani, hogy a 13. század és a 15. század vége között vésték kőbe). Úgyszintén meg kell jegyeznem, hogy a firtosvári kápolna kövein látható rovásjelek szigorú 12. század végi – 13. század eleji keltezése, noha történész-régész szakemberektől származik (Ferenczi Géza – Ferenczi István), nem megalapozott (mindössze egy preconcepció szülte), ugyanis ennek nincsen semmi konkrét bizonyítéka (jól datáló érem esetleg kőfaragvány), és jó tudni, hogy félköríves szentélyzáródású templomok még a 14. század elején is épültek Székelyföldön.

A bizonytalan korú emlékek külön fejezetet alkotnak. Ide sorolható a szerzők szerint a Gyergyóditró-tászkotetői köveken látható jelek nagy része. A nemrégiben felfedezett Felsősfalva-szertőtetői, ún. kelet-európai rovásírásos körbe tartozó jelek legnagyobb hányada az orhoni-jenyiszeji rovásfeliratokkal mutat rokonságot, de egy tucat jel hasonlít a székely rovásírás grafémáira, így kutatói – Berta Árpád és Károly László – felvetik annak a lehetőségét, hogy a karcolt jelek a székely írás felől közelíthetők meg.

Végül pedig a szerzők külön taglalják a hamisítványok és tévedések eseteit. Ide tartoznak a germán rúnairás magyar rovásírásnak vélt emlékei (Kecskemét, Rév-

komárom, Bonyha stb.). Az akadémiai vitát kiváltott Somogy megyei Alsóbúonon talált agyagfűvóka jeleit a szerzők nem tartják rovásfeliratnak.

A kis könyv végén részletes szakirodalmat találunk a témában érintett emlékek vonatkozásában.

A székely-magyar rovásírás újabb kiadványa sokkal több, mint egy újabb tétel rovásírásunk bibliográfiájában. Katalógus jellege, mely a teljességre törekvően jegyében fogant, alapos módszertani igényteliséggel rovásírásunk gyakran használatos és hivatkozott alapmunkájává teszi.

Jegyzetek

1. Erdélyi István – Ráduly János: *A Kárpát-medence rovásfeliratos emlékei a Kr. u. 17. századig*. Budapest, Masszi Kiadó, 2010., 138. old.

Szovát

Sétáló és fürdőszálló

